

# سنگ‌های گویا

## مطالعه‌ای تطبیقی بر سنگ قبرهای معاصر

(کارگاه هنری آستانه حضرت معصومه سلام‌الله علیها - قم مقدسه)

سید صادق حسینی اشکوری\*

درآمد:

در میان منابع تاریخی و مستندات فرهنگی (سنگ نوشته‌ها) از دیرباز مورد توجه محققان و مورخان بوده است، بطوری که بعضی، به جهت ماندگاری سنگها، مطالب تاریخی مانند وقف نامه‌ها را - علاوه بر سنگهای مزارات - بر سنگ حک می‌کرده‌اند. اکنون با وجود آن سنگها راه مطالعه بر آثار فراوانی بر ما گشوده شده و بدون آنها، مطالب گوناگونی از تاریخ و فرهنگ بشریت به حیطه فراموشی سپرده می‌شود.

مطالعات موجود بیشتر به دو گونه است: بخش عمده مطالعات، مربوط به باستانشناسی و سلسله مباحث معماری و هنری است. بخش کمتر علاوه بر جنبه‌های فوق به مباحث مضمونی نیز پرداخته‌اند.

مطالعات مضمونی و محتوایی نیز بیشتر در غالبهای معماری و هنری یا طرح مباحث تاریخی و جغرافیایی گم شده‌اند و اندک منابعی است که به محتوای سنگ نوشته‌ها توجه ویژه داشته باشد. علاوه بر آنکه بیشتر این گونه مباحث، به دوره‌های باستانی و یا دوره‌های اولیه اسلامی پرداخته‌اند.

از آنجا که در مطالعات مرتبط با سنگها، سنگهای دوره معاصر کمتر مورد توجه قرار گرفته، مقاله حاضر بدین مهم پرداخته است. به اعتقاد نگارنده، بسیاری از این منابع در حال نابودی است و خود در دهه‌های اخیر شاهد از بین رفتن شمار زیادی از این منابع تاریخی بوده است. بدون این نوع

مطالعات، حلقه بخشی از منابع مردم شناسی و تاریخ اجتماعی و فرهنگی معاصر برای آیندگان مجهول خواهد ماند.

در این مقاله، حدود ۵۰۰ سنگ قبر موجود در کارگاه هنری آستانه حضرت معصومه سلام الله علیها که از صحنها و حجره های حرم مطهر آن حضرت، هنگام توسعه حرم، به کارگاه منتقل شده مورد بررسی قرار گرفته است. حجاران سنگها، ادبیات آنها و مطالب تاریخی متنوعی که از سنگها برداشت می شود بخشهای مهم این مقاله است.

### هو الحی الذی لا یموت

در میان منابع تاریخی و مستندات فرهنگی «سنگ نوشته ها» از دیرباز مورد توجه محققان و مورخان بوده اند، بطوری که حتی عده ای از خوشفکران تاریخ، به جهت ماندگاری سنگها، مطالب تاریخی مانند وقف نامه ها، تاریخ بنای ساختمانها، وقوع حوادث و جز آن را بر سنگ حک می کرده اند بطوری که امروزه با وجود آن سنگها راه مطالعه بر آثار فراوانی بر ما گشوده شده و بدون آنها، مطالب گوناگونی از تاریخ و فرهنگ بشریت به حیطه فراموشی سپرده می شد. بی شک، نوع مطالعه بر سنگ نوشته ها، به مطالب تاریخی و فرهنگی نگاشته شده بر سنگها محدود نمی شود. با زیرکی و دقت در این اسناد سرسخت می توان تاریخ بعضی از فنون مانند خوشنویسی و حجاری را نیز رهیابی کرد.

مطالعات مردم شناسی منطقه ای نیز که امروزه بخش مهمی از کرسی های دانشگاهی را به خود اختصاص داده از همین اسناد سنگی قابل استفاده است.

در چند سال اخیر که به تناسب مطالعه و عکسبرداری از نسخه های خطی و متون کهن، در شهرها و کشورهای مختلف به بقاع مذهبی، گورستانها و مزارات نیز سری زده ام با کمال شگفتی دیده ام که این سنگهای سخت جان گر چه سرما و گرمای فراوان را تجربه کرده و گاهی قرنهای زیر آفتاب سوزان یا رطوبت و ریزش نزولات آسمانی، جان در گرو دیدار آیندگان کشیده اند، با بی مهری انسانهایی که بیش از طبیعت به آنها ضربه زده اند شاهد از بین رفتن، محو، سرقت، شکستگی، رفتن به زیر آوارها خاک و گل و ... بوده ام. آری، فرهنگ و تاریخ بزرگی را که گاهی به پاسداشت برقراری پارک سرسبز یا تدارک پارکینگ یا ساختن برج و خانه و پل و سد و معبر، زیر پا له کرده ایم و آیندگان را از آن محروم کرده ایم.

امروز چهره نامیمون مغول و خرابی های خشونت بار آن عصر را در ذهن تجسم می کنیم و آنها را که تاریخ و فرهنگ ما را به تاراج بردند لعن و نفرین می کنیم، و آیا فکر کرده ایم که فردا قضاوت نسلهای بعد درباره ما چه خواهد بود؟



باری، اگر چه مطالعه بر روی سنگ نوشته ها به طور جسته و گریخته بسیار صورت گرفته، وسعت

این اسناد به حدی است که مطالعه آن عزمی ملی و اراده ای همه جانبه می طلبد و در این میان از دیدگاه نگارنده ، این مطالعه باید نسبت به سنگ نوشته های تمام عصرها و ملت ها باشد. بنابراین بنظر می رسد برای تحقیق و پژوهش در آثار اسلامی، نباید نسبت به سه عنصر جنس، زمان و مکان محدودیتی قائل شد. در خصوص جنس باید هر نوشته ای را مد نظر داشت، چه به صورت نسخه خطی و سند باشد و چه در قالب چوب نوشته، سقف نوشته، سنگ نوشته یا.. جز آن.

در خصوص زمان، اگر چه زمان قدیم برای تحقیق در آثار پیشینیان ضروری است، دوره معاصر نیز فردا قدیم است و بسیاری از آثار امروزی، فردا نخواهند بود. در خصوص مکان نیز، فرهنگ و آثار هر مکان - اعم از شهر و روستا و کوه و دشت - دارای ویژگیهای خاص خود بوده اند. بنابراین برای دستیابی به تحقیقی جامع، باید از علاقه‌مندان با سلیق مختلف دعوت به همکاری نمود.



از آن جا که در مطالعات مرتبط با سنگها، سنگهای دوره معاصر کمتر مورد توجه قرار گرفته، مقاله حاضر بدین مهم پرداخته است. به اعتقاد نگارنده ما به حکم حجاب معاصرت گمان می کنیم آنچه در اطرافمان می گذرد باقی است، و حال آنکه با عمر کوتاه خود شاهد بوده ایم که شمار زیادی از همین سنگهای معاصر یا دوره های قبل دچار حوادث طبیعی و انسانی شده و از بین رفته‌اند. و اگر این مطالعات نسبت به سنگ نوشته های معاصر صورت نپذیرد، حلقه بخشی از مطالعات مردم شناسی و اجتماعی و تاریخی معاصر برای آیندگان مجهول خواهد ماند. و شاید زنگ خطر بزرگی که نگارنده را بر آن داشت تا بدین مهم بپردازد جابجائی این سنگها از مکان اصلی به جایگاه دیگری بوده است.

در مطالعه حاضر بیش از ۵۰۰ سنگ مزار بررسی شده است. این سنگها سالهای قبل در صحنها و حجره های حرم مطهر کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها، بوده است. در فعل و انفعالات توسعه حرم مطهر با توجه به اینکه اکثر این سنگها زیر پای زائران بوده و بسیاری از آنها حاوی اسماء طیبه بوده، و نیز ملاحظه جهات دیگر از جمله زیباسازی و یکسان سازی صحنها و حجره ها ، کلیه سنگها از مکانهای اصلی خارج شده و جنب کارگاه هنری آستانه حضرت معصومه، سلام الله علیها، منتقل شدند.

وضعیت سنگها به گونه‌ای است که گمان می رود اهتمام فراوانی در نگهداری از آنها نباشد. از این رو در سال ۱۳۸۵ هجری شمسی با معاضدت استاد هنرمند جناب آقای ابراهیم سلیمانی، از ریاست کارگاه هنری دانشمند فرزانه جناب حجة الاسلام و المسلمین سید جعفر حجت کشفی تقاضا کردیم که اجازه عکسبرداری از این سنگ نوشته ها را از تولیت محترم آستانه دریافت کنند. با پیگیری جناب ایشان این موافقت اخذ شد. چند کارگر قوی بنیه، اجیر شدند و تصاویر مربوطه



توسط استاد سلیمانی گرفته شد. بنا بود مجموعه به صورت کتابی مستقل فراهم آید، اما تا کنون شرایط تدوین کتاب فراهم نیامده، از این رو فرصت را غنیمت شمرده در مجموعه ارزشمند پیام بهارستان مقاله حاضر را تقدیم علاقه‌مندان می‌کنیم، تا چه مقبول افتد و در نظر آید.

#### نکته

محدوده تاریخی سنگ قبرها قرن اخیر می‌باشد. با توجه به جدیدترین سنگهایی که در این مجموعه وجود دارد مانند سنگ ش ۴۵۲ حاج حیدر نوروزی ۱۳۶۳/۵/۳۰ ش، سنگ ش ۴۶۶ شهید ذبیح الله گائینی ۱۳۶۴/۳/۷ ش، سنگ ش ۴۶۵ خدمتگزار آستانه حاج محمد حسین مر سراجی ۱۳۷۶/۱۱/۴، و سنگ ش ۵۷۲ استاد مصطفی زمانی ۱۳۶۹/۱۲/۱ می‌توان نتیجه گرفت که سنگ‌ها تا تاریخ سال ۱۳۷۶ شمسی در حرم مطهر حضرت معصومه، سلام الله علیها، موجود بوده و پس از آن پاکسازی شده، یا لاقط بخشی از آن در تاریخ مذکور به کارگاه هنری آستانه منتقل شده است.



اینک بعضی از مطالب قابل استفاده از این سنگهای پرارزش را در سه فصل مجزا ذیل بررسی می‌کنیم:

#### فصل اول - فوائد و نکات تاریخی

مشتمل بر حجاران سنگها، مطالب جالب و منحصر که در لابه‌لای نوشته های سنگها درج شده، اشاره به شغلای صاحبان قبور، نشانه هایی از تشویق بازماندگان به اعمال خیر، و انتقال اموات از شهرها یا کشورهای دیگر به حرم مطهر بی بی فاطمه معصومه سلام الله علیها.

فصل دوم - بزرگان مدفون در حرم مطهر فاطمه معصومه، سلام الله علیها، در سه بخش:

۱ - علماء و دانشمندان؛

۲ - شاهزادگان؛

۳ - درباریان و رجال سیاسی (از دوره قاجار به بعد).

فصل سوم - ادبیات سنگ نوشته ها که از زوایای گوناگون قابل بررسی است. در این مقال، به نکات ادبی سنگ نوشته ها اولاً به صورت کلی با ذکر نکاتی چند برگرفته از سنگ نوشته پرداخته شده، سپس این موارد بیان شده است:

۱ - آیات؛

۲ - روایات؛

۳ - ماده تاریخها؛

۴ - اشعار؛

## فصل اول - فواید و نکات تاریخی

### ۱ - حجاران سنگهای قبور

از لابلای سنگهای عکسبرداری شده، فقط نام ۱۴ حجار حک شده است. تعداد زیادی از دیگر سنگها نیز به قرائن نوع سنگ و تاریخ و سبک قلم تراشی و حکاکی و خطاطی نیز قابل تطبیق با کار حجاران مذکور می باشد. در عین حال، همچنان حجار تعدادی از سنگها با تمام نفاستی که دارند قابل شناسائی نیست.

۱- اکبر طالبی با عبارت قم حجاری اکبر طالبی - سنگ ش ۱، شعبان ۱۳۷۲ ق. عمل استاد اکبر طالبی، ش ۹۵، ۱۱/۲/۱۳۳۰ ش، حجاری اکبر طالبی، ش ۴۹، ۱۴ دی ۱۳۲۹، ۲۵ ربیع الاول ۱۳۷۰، ش ۱۴۲، ۲۹/۲/۱۳۳۱ ش، حجاری طالبی، ش ۲۲۸، ۲ شعبان ۱۳۸۱، ۱۹/۱۰/۱۳۴۰، حجاری طالبی ۱۳۳۱، سال سنگتراشی را نیز ذکر کرده است ش ۳۶۸، ۲۳/۵/۱۳۳۱ ش.

۲- حجاری معبر، سنگ ش ۱۶، شعبان ۱۳۷۲ ق، ش ۱۷۶، ۲۸/۸/۱۳۳۸ ش، ش ۸۹، ۱۳۴۲ ش، ۴/۳/۱۳۴۷ ش.

۳- حجار احمد میرزا حسن، ۱۳۱۹ ق، ش ۶۳ و ۶۴.

۴- حجار حیدر، ش ۱۱۵، ۳/۳/۱۳۲۲ ش.

۵- حجاری کشاورز، ش ۱۶۲، ۱/۱۱/۱۲۴۹ ش.

۶- حجاری خسروی، ش ۱۹۵، ۱/۹/۱۳۵۳ ش.

۷- حجاری حاج علی خاکی، ش ۱۹۷، ۱۳۴۲ ش (۱۳۸۳ ق).

۸- اثر سید نصیر، ش ۴۲۶، ۲۹/۲/۱۳۱۵.

۹- حجار عزیز آقای فیلی زاده، ش ۴۲۸، ۲۷ رجب ۱۳۵۷.

۱۰- حجاری صفر لو، ش ۴۵۱، ۲۵/۱۰/۱۳۵۰ ش.

۱۱- حجاری استا وحید، ش ۴۹۹، ۱۳۸۶ ق (۲۰/۳/۱۳۴۵ ش)

۱۲- حجار حیدر عابدین زاده، سنگ ۳۶۲ مربوط به آیت الله سید امیر تقی گماری کوهکمری سال ۱۳۸۰ ق.

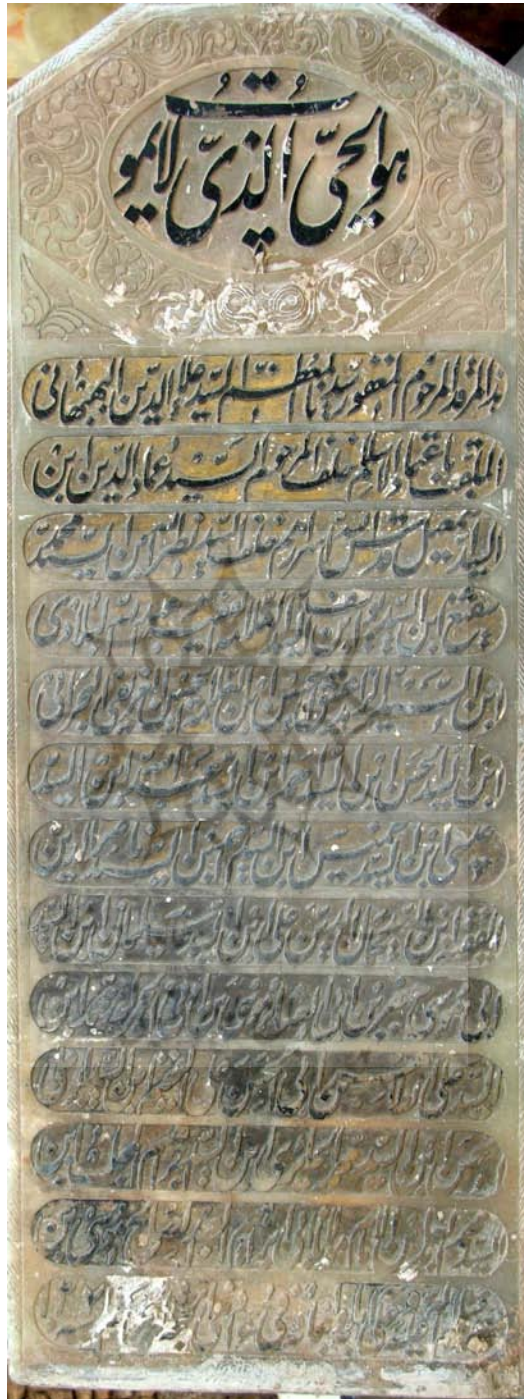
۱۳- حجاری شیخانی، سنگ ۳۸۸ آیت الله رسولی ۱۶ / ۱۱ / ۱۳۳۲ ش.

۱۴- عمل عباسقلی، سنگ ۳۸۹ مربوط به افسر الدوله سال ۱۳۱۹ ق.

### ب - نکات پراکنده تاریخی

۱- مؤسس پرورشگاه جعفری در تهران، حاج رضا جعفری بوده که در ۹۰ سالگی به تاریخ

۱۳۶۰/۲/۲۸ (۱۳ رجب ۱۴۰۱ ق) وفات یافته (سنگ ش ۲).



۲ - مهندس علی صعودی شب عاشورای ۱۳۵۸ ق متولد شده و روز عاشورای ۱۳۹۰ ق وفات یافته مطابق ۲۷ اسفند ۱۳۴۸ (سنگ ش ۱۴).

۳ - از جمله مطالب جالبی که بر سنگ ش ۶۳ - ۶۴ حک شده اشاره به وقف نامه متوفی است، پس از نقل اشعاری از شاعری متخلص به رضوانی بدین مطلع:

دل را دگر فلک از تطاول دو نیم کرد\*\*\*طرح غم و مصیبت و رنج عظیم کرد  
در حاشیه سنگ چنین آمده: قریه مایان ملکی مرحوم مغفور جنت و رضوان جایگاه قائم مقام که در تبریز واقع است بر حسب وصیت خود آن مرحوم وقف بر این مقبره است که همه ساله محصول و منافع قریه مزبوره باید صرف خیرات و تعزیه داری این مقبره شود به تاریخ چهارم شهر رجب المرجب سنه ۱۳۱۹ هجری.

۴ - شجره نامه شخص متوفی که بر روی سنگ حک شده است (ش ۷۹ / ش ۵۶۴) بدین عبارت:

سنگ ش ۷۹ - « هو الحی الذی لا یموت » - هذا المرقد المرحوم المغفور سیدنا المعظم السید علاء الدین البهبهانی الملقب باعتماد الاسلام خلف المرحوم السید عماد الدین ابن السید اسمعیل قدس الله اسرارهم خلف السید نصر الله ابن السید محمد شفیع ابن السید یوسف ابن السید العلامة الفقیه عبد الله البلادی ابن السید الزاهد عتیق الحسین ابن العلامة الحسین الغریفی البحرانی ابن السید الحسن ابن السید احمد ابن السید عبد الله ابن السید عیسی ابن السید خمیس ابن السید احمد ابن السید ناصر الدین الفقیه ابن السید کمال الدین علی ابن السید سلیمان ابن السید ابی موسی جعفر بن ابی العشاء موسی بن ابی الحمراء محمد ابن السید علی الطاهر بن ابی الحسن علی الفخیم ابن السید ابو علی الحسن ابن السید محمد الحائری ابن السید ابراهیم المجاب ابن السید محمد العابدین الامام مولانا ابی ابراهیم العبد الصالح موسی بن جعفر سلام الله علیه و علی آبائه و آبائهم فی ۱۶ ذی الحجة الحرام سنه ۱۳۷۱.

۵ - فاطمه خانم، قبری از پیش برای خود خریده و هیچ تاریخی روی آن درج نکرده، سنگ را به حجار سفارش داده و چنین بر آن نگاشته اند: « محل دفن فاطمه خانم فرزند قمر خانم، مرحومه چون دارای دختر زیاد هستم هرگاه من زودتر از دنیا رفتم متعلق به زوج خود آقای آقا عباس باشد».

جای سؤال است که اگر قبر برای فاطمه خانم بوده پس سفارش اینکه برای آقا عباس باشد از چه بابت است؟ احتمالاً قبر دو طبقه بوده یا دو قبر همجوار را خریداری کرده و بر روی هر دو یک سنگ گذاشته است ( به عکس سنگ مراجعه شود ) ش ۳۲۵.

۶ - در سنگ ش ۴۳۷ نوشته « آرامگاه ابدی جوان شهید ایرج پالیزبان کرمانشاهی رئیس دادگستری قزوین که در تاریخ سی ام مرداد ماه ۱۳۴۶ شمسی در اثر تصادف دارفانی را وداع نمود ». جمع بین تصادف و شهادت کرده است، البته لبه سنگ شکستگی دارد، و شاید واژه «تصادف»



را به گونه ای دیگر بتوان خواند.

۷- در بعضی از سنگ قبرها نیز تصریح شده که متوفی بزرگ خاندان یا از خانه‌ای مورد احترام در زادگاه خویش بوده است نظیر:

۳۵۳- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحوم مغفور حاج اسد یحیی پور خامینه بزرگ خاندان یحیی پور ( خادم الحسینی ) فرزند مرحوم محمد که در سال هزار و دویست و نود ۱۲۹۰ شمسی متولد و در چهارم خردادماه هزار و سیصد و چهل و نه برحمت ایزدی [پیوست]<sup>۹</sup>.

۳۵۶- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه شادروان حاج الهیار خان معززی از خوانین کتول گرگان که در هفتاد و سه سالگی در روز یکشنبه بیست و ششم تیرماه یکهزار و سیصد ۱۳۴۵ و چهل و پنج شمسی در طهران برحمت ایزدی پیوست.

۳۷۲- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه یکی از برجسته ترین مردان شجاع صفحه لرستان مرحوم جنت مکان حاج سید مهدی خان رئیس طایفه تاند رحمت خلف مرحوم شیخ‌علی خان علیهما، الرحمه، که در ۲۴ رمضان سنه ۱۳۷۱ مطابق ۲۸ خرداد ماه سنه ۱۳۳۱ برحمت ایزدی پیوست.

سعدیا مرد نکو نام نمیرد هرگز\*\*\*مرده آن است که نامش به نکوئی نبرند  
۴۲۱- آرامگاه مرحوم مغفور حاجی علی کمپانی بزرگ خاندان کمپانی به تاریخ دوم بهمن ماه ۱۳۳۴ بدرود زندگانی گفته.

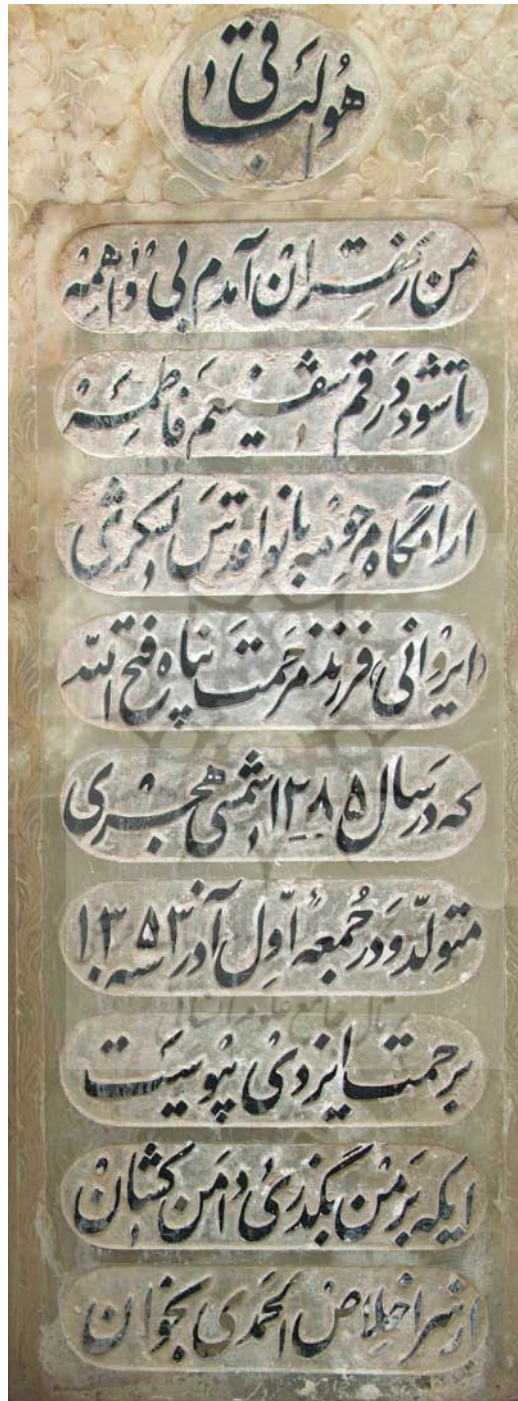
۴۲۳- وفات مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان جایگاه آقای محمد حسین خان زمانی خلف مرحوم مغفور جنت مکان آقای حاج محمد زمان خان نجف آباد فراهان عراق به تاریخ نوزدهم شهر صیام ۱۳۵۱ قمری.

۴۱۶- آرامگاه ابدی مغفور خلد آشیان آقای میر علینقی میر رئیس رودسری رئیس جمعیت شیر و خورشید سرخ رودسر فرزند مرحوم مغفور حاج سید احمد ارفع التجار رودسر که در روز دوشنبه شانزدهم اردی بهشت ماه یکهزار و سیصد و چهل و هفت خورشیدی ۱۳۴۷ دعوت حق را لبیک و در جایگاه مرحوم والدش به خاک سپرده شد.

۸- از دیگر مطالب تاریخی مهم، سنگهای افرادی است که آن سنگ به جهت انتساب به شخصی مهم در آن خاندان ارزش و اهمیت پیدا می کند نظیر:

۳۸۵- آرامگاه بانو اختر اعتصامی مادر خانم پروین اعتصامی وفات در تاریخ ۱۳۵۲/۲/۲۶.  
۴۷۷- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه شادروان مرحوم حاج ماشاء الله سوهانی فرزند مرحوم حاج حسین مؤسس هیئت مرکزی قم جان نثاران علی بن موسی الرضا که در ۵۹ سالگی در تاریخ جمعه دوم ذیحجه ۱۴۰۶ برابر با ۱۳۶۵/۵/۱۷ برحمت ایزدی پیوست.

هرکه را مولا علی موسی الرضا شد سرورش\*\*\*در دو عالم حق نهاده تاج عزت بر سرش  
۳۳۳- آرامگاه مرحومه مغفوره فاطمه خانم بهزادی صبیبه مرحوم آیت‌الله حاجی میرزا حسین



نوری محدث که در لیلۀ هفتم رجب ۱۳۶۷ دارفانی را وداع نمود.

### ج - اشاره به شغل افراد در بعضی از سنگ نوشته‌ها

۳۱۲ - بنا بر تقدیرات یزدانی و قضایای آسمانی ازین دارفانی به‌سرای جاودانی رحلت نمود مرحوم مغفور خلد آشیان فردوس مکان آقا مشهدی امان عبدالهی تاجر اردبیلی طاب ثراه غره شهر شوال المکرم سنه ۱۳۴۷.

۳۴۷ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه شادروان پزشک فداکار آقای دکتر علی اصغر افراسیاب. فرزند علی اکبر استاد دانشگاه تهران که در ۱۳۶۹/۷/۲۶ جان به جان آفرین تسلیم و برحمت ایزدی پیوست.

۳۳۰ - محل دفن زینب خیاط خوشدوخت.

۴۱۰ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحوم مغفور خلد آشیان جنت مکان آقای حاجی احمد بُنکدار ( ثلاث ) ولد مرحوم رضوان مکان حاجی علی بُنکدار که در یوم هشتم جمادی الاول سنه ۱۳۷۱ مطابق پانزدهم بهمن.

آرامگاه مرحومه طویی مکان بانو خدیجه تیله کن متعلقه مرحوم شادروان حاجی احمد بُنکدار که در تاریخ شانزدهم اردیبهشت هزار و سیصد و چهل و سه برحمت ایزدی پیوست.

۴۳۳ - وفات مرحوم دکتر اسمعیل خان خلعت بری خلف مرحوم آقا محمدرحیم مجتهد تنکابنی طاب ثراهما در نهم محرم ۱۳۵۲.

۴۹۳ - هو الباقي - آرامگاه شادروان مرحوم مغفور آقای حاج محمد ابراهیم شریفی فرزند محمود که از کارکنان صدیق آستانه مقدسه حضرت معصومه ( س ) بوده که در تاریخ چهارم تیرماه ۱۳۱۳ متولد و در تاریخ هفدهم بهمن ماه یکهزار و سیصد و شصت و پنج مطابق با هفتم جمادی الثانی یکهزار و چهارصد و هفت قمری بسرای جاودان شتافت.

۵۰۲ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحوم مغفور حاج ابراهیم هندیانی فرزند حاج رئیس رضا شکسته بند که در سن ۷۲ سالگی در تاریخ ۲۱ مهرماه ۱۳۷۰ هـ شمسی به رحمت ایزدی پیوست.

۵۶۳ - « کل نفس ذائقة الموت ».

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\* من الحسنات و القلب السلیم

و حمل الزاد اقبیح کل شیء\*\* اذا کان الوفور علی الکریم

هذا قبر المرحوم المغفور له خادم الروضة الحسينیه فی کربلاء المقدسة و خادم الروضة الفاطمیه فی قم المشرفه الحاج عبد الجلیل ابن المرحوم الحاج محمد مهدی الداودی الکرلاتی تغمده الله برحمته الواسعة توفي فی لیلۀ الجمعة ۳ ربیع الثانی سنه ۱۴۱۰ قمری الموافق ۱۲ آبان ماه ۱۳۶۸ شمسی.

۵۷۱ - هو الباقي - آرامگاه مرحوم مغفور دکتر اکبر شیرازیان فرزند ابراهیم پزشکی متعهد

و ایشارگر که عمری را در خدمت به جامعه بشریت سپری نمود و در تاریخ هفدهم اسفند ماه ۱۳۷۱ شمسی در ۵۵ سالگی برحمت ایزدی پیوست.

۲۳۱ - محل دفن سید محمد بهال‌الدینی خادم آستانه مقدسه فرزند مرحوم آسید علی.

۲۰۳ - هو الباقی - آرامگاه شادروان انسان وارسته . . گرانمایه و حقوقدان برجسته مرحوم محمد نونهال تهرانی فرزند مرحوم احمد علی، رحمه الله علیهم، ولادت ۱۲۸۲ هجری شمسی وفات بیستم بهمن ماه ۱۳۶۴<sup>۲</sup>.

۱۰۸ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه شادروان فردوس مکان آقای حاج سید ابراهیم نظام دربان فرزند مرحوم خلد آشیان حاج سید علی اصغر دربان ( حاجب التولیه ) که در تاریخ هفدهم بهمن ماه ۱۳۵۳ شمسی برحمت ایزدی پیوست.

۱۱۱ - هذا من فضل ربی - آرامگاه ابدی مرحوم خلد آشیان سید مرتضی معصومی خادم آستانه مقدسه فرزند مرحوم سید محمد شیخ که در تاریخ ۳۱ خرداد ماه ۱۳۵۰ برحمت ایزدی پیوست.

۱۳۴ - آرامگاه مرحومه بانو ملیحه السادات سرکشیک صبیبه حاجی سید حسن احتشام زوجه آقای حسن زاده تاریخ وفات چهارم مهرماه ۱۳۵۲ برابر ۲۸ شعبان سنه ۱۳۹۳.

د - انتقال از شهرهای دیگر و بعضی از کشورها به مضع بی بی فاطمه معصومه سلام الله علیها: غلامحسین خان غفاری صاحب اختیار فرزند میرزا هاشم خان امین الدوله کاشانی سال ۱۲۷۶ ق در تهران متولد شده و ۶ جمادی الثانی ۱۳۶۶ ( ۸ فروردین ۱۳۲۶ ش ) در تهران وفات یافته ولی در حرم حضرت معصومه، سلام الله علیها، دفن شده است ( سنگ ش ۲۸ ) نیز سنگ ش ۴۳ در طهران وفات یافته حاجی ابراهیم ارومچی . در سنگ ش ۸۴ مورخ ۱۳۵۳ ش این بیت شعر آمده که انگیزه انتقال جسد از تهران به قم را بیان کرده:

من ز تهران آمدم بی واهمه\*\*\*تا شود در قم شفیع فاطمه

دیگر سنگها نیز قابل تأمل هستند:

۴۰۳ و ۴۰۶ - راضیه خانم چیت ساز صبیبه مرحوم آقا میرزا رضا اسکوئی در تاریخ لیله پنجم شعبان المعظم ۱۳۶۶ مطابق دوم تیر ۱۳۲۶ جمادی در بابل برحمت ایزدی پیوسته است.

۴۲۶ - « هو الحی الذی لا یموت » بسمه تعالی هذا مرقد شریف مرحوم مغفور رضوان جایگاه آقای حاجی اسمعیل آقا نصیرزاده تاجر توتونچی تبریزی روز شنبه ۲۹ اردیبهشت هزار و سیصد و پانزده در تبریز برحمت ایزدی پیوست ( اثر سید نصیر ).

۴۳۲ - آرامگاه مرحومه مغفوره علیویه اقدس شاه جعفری فرزند امیر سید محمود تاریخ فوت ۲۵ فروردین ۱۳۶۶ در سن پنجاه سالگی در خرم آباد لرستان در موقع اشتغال به خدمت صحی فسون برحمت ایزدی پیوسته است.

۴۸۹ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحوم مغفور حاج عباس جواهری همدانی پس

از طی هفتاد سال از مراحل زندگانی یوم چهاردهم اردیبهشت ماه یکهزار و سیصد و سی و شش شمسی در شهر همدان دارفانی را وداع نمود.

۶۲۱- آرامگاه ابدی مرحوم مغفور خلد آشیان آقای محمد حسن پاشا کجوری ولد مرحوم آقا شیخ محمد حسین طاب ثراه که در سن ۴۲ سالگی در تاریخ ۱۳۳۳/۵/۳۰ شمسی در کشور آلمان دارفانی را وداع نمود.

ای خاک تیره اینکه تو در بر گرفته‌ای\*\*\*پاشا بود گرامی و دلخواه نزد ما  
با او بساز کز ره دور آمده است او\*\*\*با درد پای و خستگی راه نزد ما  
۲۳۸- آرامگاه مرحومه خلد آشیان حاجیه شهر بانو قاسمیان فرزند مرحوم ابو طالب عیال مرحوم حاج محمد تقی قاسمیان تاریخ وفات ۱۶ بهمن ۱۳۴۳ در بندر بهلوی.  
۲۳۲- آرامگاه مرحومه خلد آشیان بانو زهرا حمله خوان رشتی فرزند مرحوم رضا عیال مرحوم میر محمد حسین حمله خوان در تاریخ ۱۵ مهرماه ۱۳۴۲ در رشت وفات نمود.

ه - آرامگاه بعضی از شهدا در حرم مطهر فاطمه معصومه سلام الله علیها:  
۵۸۰- و لا تحسین الذین قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم یرزقون ( آرم سازمان نصر افغانستان ) نصر من الله و فتح قریب - سازمان نصر افغانستان - آرامگاه مجاهد عارف حجة الاسلام و المسلمین شهید حاج سید حسین حسینی عضو شورای مرکزی و مسئول سیاسی سازمان نصر افغانستان در خارج از کشور تاریخ شهادت دوازدهم ۱۲ مهرماه یکهزار و سیصد و شصت و شش مطابق با دهم صفر سنه ۱۴۰۸ قمری محل شهادت مسیر مشهد هرات.

۵۹۹- « من المؤمنین رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلاً » السلام علیک یا ناصر الحسین ( ع ) - مزار طلبه شهید بخون خفته سید علیرضا حسینی اشکوری فرزند مرحوم آیت الله سید محمد حسین نجفی اشکوری که در سال ۱۳۴۴ شمسی چشم به جهان گشود و در ۳ دی ماه ۱۳۶۵ شمسی در کربلای ۴ ( جزیره بوارین ) به درجه رفیع شهادت نائل گردید.

۶۰۹- آرم سپاه - سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - بسم رب الشهداء و الصدیقین « و لا تحسین الذی قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احياء عند ربهم یرزقون » - تربت پاک پاسدار شهید محمد حسین فرقانی فرزند رضا که در سن ۲۰ سالگی در اولین هفته فروردین ماه سال ۱۳۶۱ شمسی در نبرد با کفّار بعثی عراق در حمله فتح المبین که با کلمه رمز ( یا زهرا ) علیها سلام شروع شد در میعاد گاه جبهه شوش به عشق حقیقی خود که ملاقات با الله بود رسید و بدرجه رفیع شهادت نائل گردید.

۴۱۴- بسم ربّ الشهداء و الصدیقین - آرامگاه خانم دکتر پروین ناصحی فرزند ناصر یگانه بانوی متخصص جراحی عمومی در میهن اسلامی ایران پزشک افتخاری سپاه قم جراح دلسوز مجروحین عزیز جنگی در بیمارستانهای شهید بهشتی و نیکوئی که در تاریخ ۱۳۶۷/۴/۲۱ حین حاملگی در

سن ۳۳ سالگی به فیض شهادت نائل آمد روحش شاد و یادش گرامی باد.  
۴۶۸ - انما الدنيا فناء - مرحوم مغفور شهید ناکام مهندس محمد رفیع فرزند حاج ابوالفضل مستقیمی که در سن ۳۴ سالگی در تاریخ سوم شهریور ۱۳۶۴ به درجه رفیع شهادت نائل گردید.

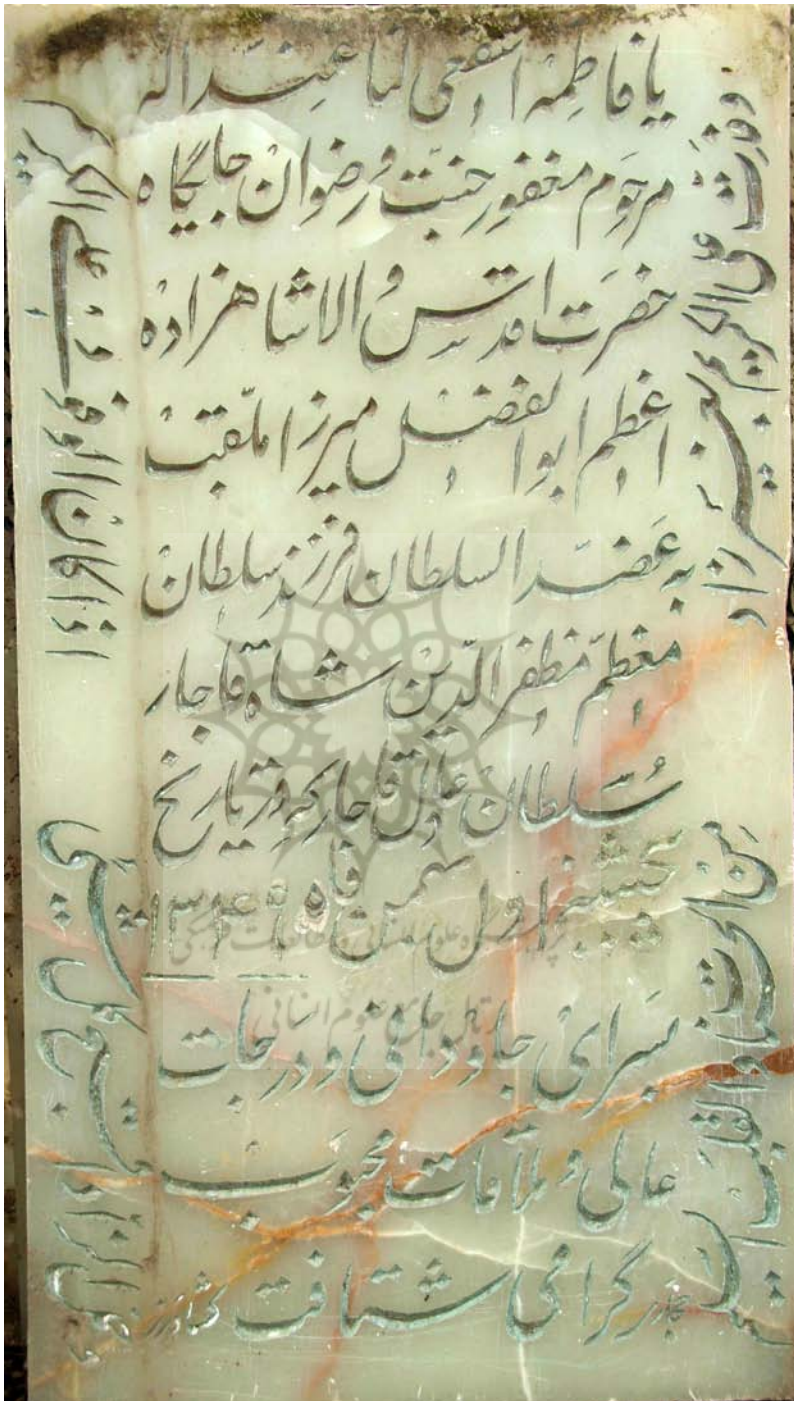
و - توضیحاتی در بعضی از سنگ نوشته‌ها به چشم می‌خورد که علاوه بر تاریخچه مرتبط با صاحب قبر، نوعی تشویق به بازماندگان و افراد گذرا نسبت به انجام امور خیر و نیکی در دنیا است: ۵۹۰ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه مرحوم مغفور خلد آشیان حاج ابو الحسن چائی چیان فرزند مرحوم حاج علی اکبر که عمر پر برکت خود را در انجام امور خیریه کمک به ضعفا و مستمندان خدمت به خاندان عصمت و طهارت سپری نموده و در ۹۱ سالگی در بیست و هشتم دی ماه ۱۳۶۷ برحمت ایزدی پیوست و آرامگاه مرحومه مغفوره حاجیه فاطمه چائی چی فرزند مرحوم حاج آقا لُر که در تاریخ ۱۳۶۷/۱۲/۴ برحمت ایزدی پیوست.

۶۰۱ - «هو الحی الذی لا یموت» ولایت علی بن ابی طالب حصنی فمَن دخل حصنی امن من عذابی آرامگاه مرحوم مغفور و مرور رضوان مکان خلد آشیان حاج سید کاظم طباطبائی کرمانی طاب ثراه که تجسمی از زهد و تقوی و پرهیزگاری و عمری را در ساختن مساجد و خدمت به خلق و پیش قدم در کمک به امور خیریه بود که در تاریخ سال ۱۲۸۲ شمسی هجری در کرمان متولد و در روز سه شنبه تاریخ ۱۳۶۳/۱۱/۲ در سن هشتاد و یک سالگی برحمت ایزدی پیوست که خدایش رحمت کند، انشاء الله.

۴۱۵ - و العمل الصالح یرفعه -

کم من شمس هدی لما علت افلت\*\*\* و تحت ترب آفاق القبر اقمار  
مرقد عالم ربانی و زاهد صمدانی مرحوم آیت الله حاج شیخ علی اصغر صالحی کرمانی طاب ثراه که تجسمی از علم، زهد، تقوی و خدمت بخلق بود. تولد ۱۲۷۵ شمسی هجری، وفات فروردین ۱۳۶۰ شمسی هجری خدمات: مدرس بزرگ حوزه علمیه قم - مؤسس حوزه علمیه کرمان - تربیت مبلغین صالح مذهبی و اعزام آنها بنواحی مختلف - نوسازی مسجد جامع کرمان بنای مدرسه علمیه صالحیه در کرمان - نوسازی مدارس علمیه کرمان - نجات مردم کرمان از بلای عظیم فقر در قحطی جنگ جهانی دوم با تأسیس (انجمن) خیریه کرمان.

۱۱۵ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه فقید سعید علی الماسی فرزند عبد الله از بازرگانان نیکو کار اصفهان که عمر خود را در راه کمک بخلق مصروف و نسبت به صنایع کشور مجاهدات فراوانی از خود نشان داد با همت بلند در ایجاد صنایع و تأسیس کارخانجات شهر خود پیش قدم و از این لحاظ مقامی شامخ در جامعه احراز فقدان آن مرحوم ضایعه جبران ناپذیر بود در تاریخ سوم خرداد ۱۳۳۲ در سن ۶۷ سالگی برحمت ایزدی پیوست (حجار حیدر).



## فصل دوم - بزرگان مدفون در حرم مطهر فاطمه معصومه، سلام الله علیها

به جهت آنکه، بازخوانی تمامی قبور بررسی شده، بر حجم این مقال می افزاید، در این بخش بزرگان عرصه علم و سیاست را که در این حرم مطهر مدفون شده اند و سنگ مزار آن در کارگاه هنری آستانه موجود بوده در سه بخش بیان می کنیم:

### الف - سنگهای قبور علما و دانشمندان

۲۹۲ - قد ارتحل العالم العامل الفاضل نتيجة العلماء آقا فضل الله الملقب بمؤید العلماء و الاسلام خلف مرحوم المغفور حجة السلام حاجی آقا محمد مجتهد کرمانشاهی نواده حجة الاسلام آقا باقر بهبهانی طاب تراهم فی عید اضحی در سنه ۱۳۲۸.

۳۲۴ - آرامگاه حضرت حجة الاسلام آقا سید علی سید صدر دزفولی به تاریخ ۲۹ صفر سنه ۱۳۸۵ قمری.

۳۲۶ - «هو الحی الذی لا یموت» یا عبارت مشابه که تراشیده شده است [هذا المضجع المطهر و المرقد المنور مدفن السید السند و الحبر المؤید العالم المسدد و الفقیه المجد علامه دهره و فرید عصره حاوی الفروع و الاصول و جامع المنقول و المعقول حامی الائمه سنی ثامن الائمه علیه السلام حجة الاسلام و لاذ المسلمین من الخواص و العوام السید المتقی الحاج آقا رضا المعروف بالحاء بلقی قدس سره ابن المرحوم المبرور الحاج آقا علی محمد حشره الله تعالی مع محمد و علی. و کان وفات هذا السید طاب ثراه فی یوم الرابع من شهر ربیع الثانی فی القرية الموسومة بقاقان، و دفن فی هذه الروضة فی یوم السادس من الشهر المذكور فی سنة ۱۳۵۱ من الهجرة النبوية علیه آلاف الصلوة و التحية.

۳۵۰ - «هو الحی القیوم الرحمن الرحیم» - آرامگاه عالم ربانی خدمتگزار شرع مبین مروج مکتب اهلبیت عصمت و طهارت (ع) جناب مستطاب حجة الاسلام و المسلمین آقای حاج آقا مصطفی مسجد جامعی طاب ثراه فرزند آیت ... آقای حاج میرزا محمود مسجدجامعی که در تاریخ بیست و نهم رجب ۱۴۰۲ برابر با ۱۳۶۱/۲/۳۱ در سن پنجاه هشت سالگی به دیار باقی شتافت.

۳۶۲ - «هو الحی الذی لا یموت» سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین - هذه روضة الشجرة النبوية المصطفوية و الولاية المرتضوية سلالة آل طه و یس المرحوم المغفور الواصل الی رحمة الله الملك الغنی السید العالم العامل الجلیل و الفاضل الكامل النبیل السید محمد الگماری التبریزی ابن العلامة آیت الله فی العالمین السید الامیر تقی گماری الكوه كمری الحجازی الحسینی الموسوی طاب تراهما و جعل الجنة ماثوما فی یوم الجمعة اول شهر رمضان المبارك ۱۳۸۰ هـ قمری. و كان السید السورع التقی الزکی العلامة الامیر تقی الگماری الكوه كمری فقیهاً عالماً جلیلاً مرجعاً للامور تبریز، و كان اشتغاله بتحصيل العلوم فی العتبات المقدسه و تلمذ قرب ثمان سنین علی المجدد الشیرازی



بسامرا و رجوع اواخر حیاتش به تبریز و نهضت باحیاء الشریع الی ان توفی فی الیوم الحادی عشر من شهر صفر ۱۳۳۷. و دفن فی ایوان النجف مقابل مقبرة المقدس الاردیبلی. حجار حیدر عابدین زاده. ۳۶۳ - « هو الحی الذی لا یموت » قدر تحل العلامة الجلیل و البحر النبیل حجة الاسلام و المسلمین آیت الله الحاج السید فضل الله ابن العلامة آیت الله السید علی اکبر الموسوی الخوانساری رحمته الله علیهما فی الاول من شهر ذی الحجة الحرام سنه ۱۴۰۱ قمری هـ .

۳۶۶ - هو الباقی - قدر تحل العلامة الجلیل و البحر النبیل حجة الاسلام و المسلمین آیت الله الحاج السید مهدی نجل المرحوم آیت الله العظمی الحاج میرزا ابی الحسن الحسینی الانگجی التبریزی طاب ثراهما فی ۲۰ شهر شوال المکرم سنه ۱۳۸۴

هی الدنيا تقول بملاء فیها \*\*\* حذار حذار من بطشی و فتکی  
و لا یغروکم طول ابتسامی \*\*\* ققولی مضحک و الفعل مبکی

۳۸۸ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه ابدی پیشوای روحانی و رهبر آزاد مردان ایمانی مرحوم آیت الله رسولی به تاریخ ۱۳۳۲/۱۱/۱۶ شمسی (حجاری شیخانی).

۴۳۶ - مضجع عالم عامل و فقیه کامل مرحوم آیت الله حاج شیخ عباس مستقیم طاب ثراه فرزند مرحوم حاج حبیب... که در تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۲۸ دارفانی را وداع نمود.

۴۳۹ - وفات رحمت و غفران پناه جنت و رضوان جایگاه سلالة السادات العظام عمدة الاشراف و الاطناب زبدة الاعیان و الانجاب آقای حاج آقا هادی خلف مرحوم مبرور، سید العلماء المجتهدین ، نخبة الفقهاء و المدققین آقای حاجی سید علی اصغر چاپلیقی [طاب] ثراهما به تاریخ هفدهم شهر رمضان المبارک ۱۳۲۶.

۴۵۳ - « هو الحی الیوم » مدفن شریف آیت الله العظمی حاج میرزا خلیل کمره ای ابن ابیطالب معظم له در سال ۱۳۳۷ قمری در اراک بحوزه علمیه آیت الله العظمی حائری ملحق و در سال ۱۳۴۰ همگام با حوزه علمیه از اراک بقم منتقل و در ۱۳۵۴ در رابطه با کشف حجاب زندانی و به تهران نفی بلد گردید از آن مرحوم متجاوز از شصت اثر علمی و دینی منتشر شده است.

۴۵۶ - هو الباقی - مضجع رضوان مقام عالم ربانی آیت الله سید عبد المطلب شیرازی نواده مجدد مذهب آیت الله العظمی میرزای بزرگ شیرازی، قدس سره، که در روز جمعه دوازده صفر سال ۱۴۰۴ هـ. ق مطابق با بیست و هفتم آبانماه سال ۱۳۶۲ شمسی ندای حق را لبیک گفته و در جوار رحمتش آرامید.

۴۷۲ - الناس موتی و اهل العلم أحياء - مضجع شریف عالم ربانی مرحوم حجة الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ محمد رضا عبد الحمیدی گلپایگانی و فرزند برومندشان مرحوم حاج محمد حسن (مجد) عبد الحمیدی رضوان... تعالی علیهما که پس از انجام مناسک حج در مراجعت از بیت الله الحرام برحمت ایزدی پیوستند روانشان شاد. تاریخ اول محرم الحرام ۱۴۰۴.

۴۷۳ - العلماء باقون مابقی الدهر - دفن فی هذه التربة المبارکه جوار بضعة الرساله فرع من الشجرة

الطیبة الاحمدیه و ثمره من الحدیقه الزکیه العلویه هو السید السند الجلیل و الحبر المعتمد النبیل حجة الاسلام و المسلمین الحاج السید ... الطباطبائی احسن... له الجزاء و جعل الجنة مکانه و مأواه اکبر اولاد الامام الاعظم المنتهی الیه ازمة الریاسه آیت... العظمی بروجردی قدس سره اجاب دعوة بنفس الراضیه مطمئنه قریب الفجر یوم السبت غرة ذی القعدة الحرام عام ۱۳۹۷ هجری قمری. فهنیئاً له اذ عاش سعیداً و مات سعیداً.

۴۹۰- هو الحی القیوم - العلماء ورثة الانبیاء - مرحوم مغفور فقیه عالی قدر آیت‌الله العظمی حاجی شیخ محمد حسین فقیه خراسانی رضوان الله علیه فرزند مرحوم شیخ حسن واعظ خراسانی تولد سوم شعبان ۱۳۳۶ قمری برابر با ۱۲۹۵ و فوات غروب عاشورای ۱۴۰۶ قمری برابر با ۱۳۶۴.

۵۰۳- «هو الحی الذی لا یموت» (هذه روضه) العالم الرّیانی الفقیه المتقی، المرّبی الحجة، سماحة آیت الله الحاج الشیخ حامد الواعظی رضوان الله تعالی علیه الذی أوقف عمره الشریف لخدمة الاسلام و المسلمین و المذهب الجعفری فكان من ابرز العلماء العاملين فی الكاظمیه المقدسه حیث ربی جیلاً کبیراً من طلبه علوم آل محمد (ص) و كان یوم المؤمنین فی جامع الشریف المرتضی و أقصى اخیراً الی قم المقدسه مواصلاً فیها مناهجه العلمیة الی أن وافاه الاجل فی تاریخ ۲۷ ربیع الاول ۱۴۱۰ هـ قمری الموافق ۱۳۶۸/۸/۶ هـ ش عن عمر یناهز الثمانین فسلام علیه یوم ولد و یوم بیعت حیا.

۵۰۶- الناس موتی و اهل العلم احیاء - هذا مضجع الشریف عالم العامل الانسان الكامل المجتهد الفقیه آیت‌الله الحاج شیخ عبد الحسین الفقیهی قدس سره قد ارتحل فی الیوم الاربعاء خمس و عشر من شهر ربیع الثاني ۱۴۱۰ هـ ق او ۱۳۶۸/۸/۲۴ الی جوار رحمة ربه الکریم.

۵۶۸- «هو الحی الذی لا یموت» مرقد شریف عالمه جلیله مرحومه بی بی نجفی روحانی صبیبه آیت الله العظمی مرحوم آقای شیخ علی قوچانی اعلی الله مقامها، تولد ۱۳۲۳ قمری، وفات شب ششم رجب ۱۴۱۱.

۵۷۲- «هو الحی الذی لا یموت» - مرقد مطهر دانشمند و عالم ربّانی حجة الاسلام و المسلمین مرحوم استاد مصطفی زمانی که پس از ۲۷ سال تلاش مطبوعاتی و ترجمه و تألیف بیش از ۷۰ جلد کتاب سرانجام در تاریخ اول اسفندماه ۱۳۶۹ به ملکوت اعلی پیوست.

۵۷۹- «هو الحی الذی لا یموت» مرقد المرحوم المغفور العالم العامل و الفقیه الكامل العابد العارف سماحة آیت الله الشیخ ابراهیم المراغی «خوشنویس» قدس سره ادیب و مدرّس حوزه علمیه قم که در تاریخ هیجدهم رجب ۱۴۱۴ برحمت ایزدی پیوست.

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السلیم

و حمل الزاد اقیح کل شیء\*\*\*اذا کان الوفود علی الکریم

۵۸۲- «هو الحی الذی لا یموت» هذا مرقد العالم العامل مرحوم حجة الاسلام و المسلمین آقای حسین آقا حرم پناهی فرزند اکبر آیت الله آقای آقا حسن و سبط مرحوم آیت الله العظمی حاج آقا

ملا حسین تاریخ وفات پنجشنبه چهاردهم ۱۴ شهر جمادی الاول سنه ۱۳۹۹ من الهجرة النبویه.  
۵۸۵ - مرقد شریف حجة الاسلام و المسلمین حضرت آیت الله آقای حاج سید محمد سبزواری (قده) فرزند ارشد مرجع عالیقدر شیععه مرحوم آیت الله العظمی حاج سید عبدالاعلی موسوی سبزواری (قده). آن مرحوم در تاریخ جمعه ۱ صفر ۱۳۶۴ هـ. ق چشم به جهان گشود و پس از طی مراحل علمی در حوزه نجف اشرف و نیل به مراتب عالیه علمی و عملی زندگی خود را وقف خدمت به حوزه های علمی نجف اشرف و قم و مشهد مقدس نمود و لحظه ای از خدمت به محرومین و ضعفا دریغ نفرمود و در رهبری نهضت ۱۵ شعبان مردم عراق متحمل صدمات و زحمات فراوان شد تا بالاخره در تاریخ ۲۹ شوال ۱۴۱۴ هـ. ق در ۴۹ سالگی در همین راه دار فانی را وداع گفتند فسلام علیه یوم ولد و یوم مات و یوم یبعث حیًا.

۵۸۷ - « هو الحی الذی لا یموت » الناس موتی و اهل العلم احیاء - آرامگاه عالم ربانی و فقیه صمدانی جامع معقول و منقول معلم اخلاق و مهذب نفوس آیت الله العظمی حاج شیخ حسین علی طویایی قدس سره العزیز، که عمری را در حوزه علمی نجف اشرف به تدریس علوم دینی و احیاء فقه آل محمد علیهم السلام اشتغال داشت، در تاریخ ۱۳۲۸ هجری قمری در شهر شیراز متولد شدند و در نیمه شب جمعه آخر ماه شعبان المعظم ۱۴۰۸ هجری قمری مصادف با ۲۶ فروردین ماه ۱۳۶۷ هجری شمسی در شهر مقدسه قم دعوت حق را لبیک گفت.

۵۸۸ - « کل نفس ذائقة الموت » آرامگاه مرحومه فاضله مجله متعلقه مرجع تقلید شیعیان جهان استاد الفقهاء و المجتهدین آیت ... العظمی مرحوم حاج سید محمود حسینی شاهرودی، قدس سره، و بنت حجة الاسلام و المسلمین آیت ... مرحوم آقا شیخ محمد رضا فاضل نیشابوری نجفی قدس سره که در تاریخ بیست و سوم شوال المکرم سال ۱۴۰۸ هجری قمری دعوت حق را لبیک گفت.

۵۸۹ - « هو الحی الذی لا یموت » مرقد المرحوم المبرور المغفور له حجة الاسلام و المسلمین الشیخ محمد حسن نجف قدس سره، حفید المرجع الدینی الکبیر آیت الله العظمی الشیخ محمد طه نجف قدس سره و صهر مرجع العالم الاسلامی الکبیر فقید الامة الاسلامیه آیت الله العظمی السید محسن الطباطبائی الحکیم، قدس سره، المولود فی مدینة النجف الاشرف لیلة العشرین من شهر ذی القعدة الحرام عام ۱۳۳۴ هـ و المتوفی یوم السبت الثالث من شهر ذیقعدة عام ۱۴۰۸ هـ الموافق ۱۳۶۷/۳/۲۸ ش.

۵۹۴ - هو الباقی - قد لبی ربّه الجلیل و ثوی فی هذه المضجع الشریف العالم الربانی و الورع التقی صاحب اخلاق الکریمه و العواطف العمیمه حجة الاسلام و المسلمین الحاج آقا احمد الغروی سبط المؤسس الحوزة العلمیه آیت الله العظمی الحاج شیخ عبدالکریم الحائری الیزدی، قدس سرهما، فی تاریخ پنجشنبه ۲ ج ۲ - ۱۴۰۳ قمری. و کان المغفور له من المدرسین و تصدی برهته من الزمان مدیریه الفیضیه و عمرها احسن التعمیر غفر الله له.

۵۹۸ - « هو الحی الذی لا یموت » یرفع الله الذین آمنو منکم و الذین اوتو العم درجات « مرقد

العالم المحقق مثال الورع و التقوی المغفور له آیت الله الشیخ محمد حسن نجل العلامه الشیخ محسن سلیل شیخ الطائفه الشیخ صاحب الجواهر أعلی الله مقامه المتوفی فی ۲۱ شعبان سنه ۱۴۰۸ و المتولد فی مدینة النجف الاشراف فی ۶ شهر رمضان المبارک سنه ۱۳۲۷ تغمده الله برحمته الواسعه.

۴۱۳ - « هو الحی الذی لا یموت ».

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السلیم  
و حمل الزاد اقیح کل شیء\*\*\*اذا کان الوفود علی الکریم  
آرامگاه عالم ربانی مرحوم حضرت آیت الله حاج شیخ عزیزالله علمیردیان (نهاوندی) طاب ثراه که تجسمی از علم و تقوی و خدمت بخلق بود در تاریخ ۸ هشتم شوال سنه ۱۳۲۵ قمری در نهاوند متولد و در شب سوم رجب ۱۴۰۲ قمری در سن ۷۷ سالگی برحمت ایزدی پیوست خدمات = مؤسس مدرسه علمیه = تربیت عده ای از محصلین علوم دینی = سرپرستی ایاتام و فقرا = نوسازی و بنای مسجد فاطمه = پل = جاده = حمام در شهر و روستا و =.

۲۸۵ - مدفن حضرت ثقة الاسلام آقای سید جلال شاه احمدی [مضعج مرحوم مغفور] آقای آقا میرزا آقا . . . فوت در . . . ۱۳۸۰.

۲۳۹ - « کل نفس ذائقة الموت » - آرامگاه مرحوم مغفور خلد آشیان ادیب دانشمند یوسف ابن ابراهیم ملقب به اعتصام الملک آشتیانی طاب ثراه که در تاریخ لیله یکشنبه بیست و نهم شهر شوال سنه ۱۳۵۶ از دنیا رحلت نمود.

۲۳۶ - آرامگاه یکی از مفاخر علمی و ادبی و فلسفی عصر حاضر پرفسور حبیب الله شهاب . . . علیه الرحمه دارای بزرگترین نشانهای علمی [آسیایی] . . . گوهر معرفت... خودگیری (متأسفانه سنگ شکسته است).

۲۰۲ - امید . . . آیت اله امام جمعه آباچه که در تاریخ هفدهم فروردین ماه ۱۳۶۴ برحمت ایزدی پیوست<sup>۳</sup>.

۶۱ - هو الحی الذی لا یموت  
آه و صد آه که از شعبده دهر مشعبد\*\*\*می رسد هر نفسی صدمه بهر روح مجرد  
از ازل عمر ابد نام نیکو کیست بگیتی\*\*\*زنده آنمرد که دارد به جهان عمر مؤید  
عادت چرخ برین بوده و باشد که به هر دم\*\*\*بفشاند به ستم دست و گشاید به جفا ید  
حال بگشوده ید جور و تطاول به وجودی\*\*\*که بتایید حق از روز ازل بوده مؤید  
کرده در خاک تنی را که بدی جان مجسم\*\*\*از میان برده کسی را که بدی عقل مجرر  
روی فرخنده او کوکبه مذهب جعفر\*\*\*رای مستحکم او قائمه ملت احمد (ص)  
حامی دین مبین ماحی کفر آیت یزدان\*\*\*پشت ایمان سند مجد و علا سید امجد  
کفیف اسلام نظام العلماء ملجاء عالم\*\*\*مفخر دوده آدم شرف آن محمد (ص)  
نطق رضوانی از اخلاص بی سال وفاتش\*\*\*گفت تاریخ چو از موهبت خالق سرمد



یکی آمد بسر مصرع تاریخ و بگفتا\*\*\*زد نظام العلماء گام به آئین اب و جد  
هذا مرقد المرحوم المبرور الحاج ميرزا محمد رفيع طباطبائي الشيرازي الملقب به نظام العلماء  
قدس سره و كان وفاته في شهر شوال سنة الف و ثلاثمائة و ستة و عشرين ١٣٢٦.

٦٦- « هو الحي الذي لا يموت » هذا مضجع السيد الزاهد العابد الفقيه العالم السيد ابو القاسم  
اليزدي . . و كان من أئمة الجماعة في دار الخلافة حتى كبر سنّه و زاده من المائة و خمسة و عشرين  
سنه و توفي في آخر رجب خسمه و خمسين و ثلثة مائة بعد الألف من الهجرة النبويه على حاجرها  
شمسی ١٣١٥ ( آلف التنحية ) قمری ١٣٥٥.

٦٨- آرامگاه مرحوم حجة الاسلام سلطان العلماء طباطبائي بروجردی صفر ١٣٧٤ قمری.  
١١٠- آرامگاه شادروان دانشمند عالیمقام دکتر مهندس حسین ساعیدی استاد هنر سرايعالی فرزندی  
مرحوم حاج رضا قلی ساعیدی همدانی در سال ١٢٩٢ پا به عرصه وجود نهاد و در شب ١٧ ديماه  
١٣٣٢ بدرود حیات گفت.

١١٢- ( الناس موتی و اهل العلم احياء ) مضجع شريف و مرقد منيف عالم جليل و فقيه نبيل آيت  
الله آقای حاج ميرزا محمد حسين فقيه نراقي ابن المرحوم آيت الله الحاج ميرزا محمد ابن المرحوم  
آيت الله آقای ملا مهدي نراقي ثاني ابن المرحوم آيت الله العظمی آقای حاج ملا مهدي فاضل نراقي  
صاحب اللوامع که در سال ١٢٩٨ متولد و پس از پایان تحصیلات نزد اساتید بزرگ چهل سال با  
محبوبیت تامه و مقبولیت عامه در کاشان دارای مرجعیت تام و شاخصیت تمام بود و آثار خیریه  
بسیاری از قبیل تعمیر مسجد جامع کاشان از خود بیادگار گذارد و از سال ١٣٦٩ گاه مراجعت از  
مشهد مقدس در تهران اقامت گزید و پنجشنبه ششم جمادی الاولی ١٣٧٢ رحلت یافت.

١٢٢- مرقد حضرت حجة الاسلام و المسلمین مروج الاحکام و الدین ناشر اخبار سيد المرسلین  
سالک مسالک آل طه و يس، صلوات الله عليهم اجمعين المتسک بحبل الله المتين عالم عامل و عارف  
کامل آيت الله آقای حاج مير سيد علی برقي قمی نجل زکی حضرت آيت الله العظمی آقای آقا سيد  
عبد الله رضوی طاب ثراهما که در تاریخ بیست و پنجم صفر الخیر یکهزار و سیصد و نود و چهار  
١٣٩٤ قمری برابر بیست و نهم اسفند ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و دو شمسی ١٣٥٢ از این دار  
فانی سرای جاودانی رحلت نمود.

١٣٩- فقد العالم ثلم فی الاسلام.

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السليم

و حمل الزاد اقيح کل شیء\*\*\*اذا كان الوفود علی الکریم

آرامگاه حضرت حجة الاسلام و المسلمین المعی لودعی ثاقب الرؤی و الفکر آيت الله حاجی ميرزا  
علی قلی آقا شهیدی خوئی خلف خلد آشیان حاجی عبد العلی خان نواده جنت مکان مرحوم ميرزا  
عبد الله شهید متولی باشی آستان قدس رضوی، علیه السلام.

## ب - سنگهای قبور شاهزادگان

۳۲۰ - . . . وفات مرحومه مغفوره مبروره آسیه خانم معینی آزاد ملقبه به شاهزاده بیگم خانم صبیبه مرحوم میرزا رضا معین السلطنه زوجه مرحوم آقای آقا میرزا مصطفی آشتیانی، رحمة الله علیها، که در تاریخ جمعه چهاردهم دیماه یکهزار و سیصد و بیست ۱۳۲۰ در طهران برحمت ایزدی پیوست.

۴۰۵ و ۴۰۷ - وفات مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان آرامگاه نواب مستطاب علیه عالیه متعالیه شاهزاده خانم اختر الدوله، طاب ثراها و جعل الجنة مکانها و متواها صبیبه مرضیه مرحوم مغفور مبرور فردوس جایگاه شاهنشاه شهید اسلام پناه سلطان ناصر الدین شاه قاجار، طاب ثراه، بیست و هفتم شهر صفر سنه ۱۳۳۷.

۴۰۹ و ۴۱۲ - «هو الحی الذی لا یموت» وفات مرحومه مغفوره مبروره جنت و رضوان جایگاه نوابه علیه عالیه حاجیه شاهزاده مهری جان خانم ملقب به ندیم العلیا بنت خلد آشیان خاقان مغفور فتحعلی شاه طاب ثراه شهر ذی الحجة الحرام سنه ۱۳۰۵.

۵۷۵ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه ابدی مرحومه مغفوره جنت مکان شاهزاده زهرا افتخار السلطنه ناصری قاجار فرزند مرحوم ناصرالدین شاه قاجار، طاب ثراه، که در تاریخ یازدهم بهمن ماه یکهزار و سیصد و بیست و هشت شمسی مطابق با دوازدهم شهر ربیع الثانی هزار و سیصد و شصت و نه قمری برحمت ایزدی پیوست.

۱۸۴ - . . آرامگاه شادروان جنت مکان شاهزاده عالی‌مقام سلطان حسین اعظم رکنی (اعظم الدوله) که از رجال نامی و خیر خواه و تمام اوقات حیات را در راه خدمت باین مملکت به پایان رسانیده و بیشتر دوران زندگی بحکومت شهرستانها و آخر ایام حیات بفرمانداری بلده طیبیه قم منصوب بوده تا در شب ۱۱ اردیبهشت ۱۳۳۰ خورشیدی در طهران برحمت ایزدی پیوست و در جوار حضرت معصومه (ع) مدفون گردید (عمل استاد اکبر طالبی)<sup>۴</sup>.

(سپس دو بیت وفدت ... درج شده است).  
۱۸۱ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه ابدی شاهزاده سلطان احمد میرزا ملک پور قاجار ملقب بعضد السلطنه ولد مرحوم ناصر الدین شاه قاجار متولد در شب پنجشنبه هیجدهم شب ذیقعد ۱۳۰۸ هجری قمری متوفی در روز سه شنبه بیست و هفتم رجب ۱۳۵۸ قمری مصادف با بیست شهریور . . .<sup>۵</sup>.

۱۸۰ - «هو الحی الذی لا یموت»

دخت شاه مغفرت مظهر محمد شاه\*\*\*

اختر برج حیا عذرای مریم مرتبت<sup>۶</sup>\*\*\*

۹۶ - «هو الحی الذی لا یموت» بنابر تقدیرات یزدانی و قضایای آسمانی در عنفوان جوانی ازین دار فانی بسرای جاودانی رحلت نمود، مرحوم مغفور مبرور خلد مکان فردوس آشیان شاهزاده امیر اکرم محمود میرزا، طاب ثراه، فرزند حضرت اقدس والا امیر کبیر نایب السلطنه شهر محرم ۱۳۳۷.

( حاشیه از چپ به راست دو بیت معروف وفدت ... )

۹۵- « هو الحی الذی لا یموت »<sup>۹۷</sup> - آرامگاه شادروان جنت مکان شاهزاده عالی‌مقام سلطانه‌حسین اعظم رکنی ( اعظم الدوله ) که از رجال نامی و خیر خواه و تمام اوقات حیات را در راه خدمت باین مملکت به پایان رسانیده بیشتر دوران زندگی بحکومت شهرستانها و آخر ایام حیات بفرمانداری بلده طیبه قم منصوب بوده تا در شب ۱۱ اردیبهشت ۱۳۳۰ خورشیدی در طهران برحمت ایزدی پیوست و در جوار حضرت معصومه ( ع ) مدفون گردید ( عمل استاد اکبر طالبی ).

( حاشیه از چپ به راست دو بیت وفدت ... )

۹۳- هو الحی القیوم - تاریخ وفات رضوان مکان مرحومه مغفوره خانم حاجیه نور الضیاء مظفری ملقبه به نور السلطنه صبیّه مرحوم مظفر الدین شاه قاجار نور الله مرقدهما متعلقه آقای حاجی سید محمد کاظم سید امامی طباطبائی تبریزی در دوازدهم شهر ذیقعدة الحرام سنه ۱۳۵۵ قمری از دار فنا به دار بقا رحلت نمود.

۳- « هو الحی الذی لا یموت » وفات مرحومه مغفوره شاهزاده ماه تابان خانم ملقب بقمر السلطنه بنت خاقان مغفور فتحعلی شاه طاب ثراه شب دوشنبه هفدهم شهر جمادی الثانیة سنه ۱۳۰۹. ۴ و ۵- « هو الحی الذی لا یموت » وفات مرحومه مغفوره مستوره عفت پناه شاهزاده صاحب ملقب به حاجیه شاهزاده خانم بنت مرحمت و غفران پناه محمد امین میرزا ابن خاقان جنت مکان ۲ شهر محرم سنه ۱۳۴۰<sup>۹۸</sup>.

« هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحومه مبروره شادروان بانو حُسن جهان بنت مرحوم صاحبقران میرزا ابن خاقان مغفور که در روز چهارشنبه ( ۲۲ ) جمادی الاولی سال یکهزار و سیصد و شصت هجری قمری در تهران برحمت ایزدی پیوست . اللهم اغفر لها و احشرها مع محمد و آله . ۶- مقبره مرحومه مغفوره بانو غزال خانم کامرانی متعلقه مرحوم مغفور کامران میرزا نایب السلطنه طاب ثراه تاریخ فوت دوم بهمن ماه ۱۳۳۶.

۱۲ و ۱۳- « هو الحی الذی لا یموت » بنا بر تقدیرات یزدانی و قضایای آسمانی رحلت نمود ازین دنیای فانی بسرای جاودانی مرحومه مغفوره مبروره مستوره نواب مستطاب علیه عالیه متعالیه فاطمه خانم شمس السلطنه بنت مرحوم مغفور خلد آشیان خان باباخان سردار طاب ثراهما، هفتم محرم سنه ۱۳۳۸.

۲۰ و ۲۱- « هو الحی الذی لا یموت »

بهشتی بدی گیتی با رنگ و بوی\*\*\* اگر مرگ و پیری نبودی در اوی

مرقد پاک شاهزاده والا مقام عبد الصمد میرزا عز الدوله پسر سوم خلد مقام محمد شاه غازی که وجود محترم‌ش از ادبیات فارسی و عربی و تاریخ و غیره کاملاً با بهره و دارای خط بسیار ممتاز زبان فرانسه و انگلیسی را بخوبی می دانستند در طول عمر به حکومت ها و مناصب ارجمند و سفارت کبرا نایل شده و پس از هشتاد و هفت سال عمر بدون هیچ گونه رنج و درد در کمال



راحتی میان مجمع اولاد و احفاد دعوت حق را لبیک اجابت نمودند، تولد ششم ربیع الاول هزار و دو یست و شصت و یک هجری قمری رحلت شب هیجدهم جمادی الاولی هزار و سیصد و چهل و هشت مطابق شب ۳۰ مهر ۱۳۰۸ شمسی رحمة الله علیه.

سرائی است گیتی گشاده دو در\*\*\*یکی آمدن را شدن را دگر

۳۲ -

یگانه دخت ولیعهد و خسرو دوران\*\*\*قبول شاهان عباس شاه خلد مکان  
ستوده حاجیه بیگم مه سپهر عفاف\*\*\*که در...؟ شهش نبود در دوران  
ستوده فطرت و عالی نژاد و نیکسرشت\*\*\*خجسته خصلت و نیکو نهاد و پاک روان  
بدام گیتی دون دل نیست و دین نهاد\*\*\*نمود طائر جاننش بلا مکان طیران  
چو شاهباز شکاری گزید شاهد شد\*\*\*که دست دارش؟ اقبال آن بلند مکان  
ازین سراچه فانی بدار باقی رفت\*\*\*بحلم و قصه؟ کل من علیها فان  
چو بود در دل وی مهر خاندان رسول\*\*\*فنا پذیر نگردد تنش ز رفتن جان  
هزار و دو صد و هشتاد و هشت از هجرت\*\*\*گذشت و آمد جاننش فدائی جان  
رقم نمود لسان الحق از پی تاریخ\*\*\*مقام جان وی اندر بهشت جاویدان

۱۲۸۸

یکی بخاکش چون بگذری جزاک الله\*\*\*بروح پاکش رحمت فرست و فاتحه خوان

۸۱ و ۸۳ - «هو الحی الذی لا یموت»

آنم که در هوای دل خانمان خراب\*\*\*کردم بسی گناه، نترسیدم از عذاب  
طاوس وار میکشدم دل بیباغ خلد\*\*\*با نامه سیاه ترک از پر عقاب  
راهی که گم کند به دو صد دیده هوشمند\*\*\*من چشم بسته میروم و انگه بدین شتاب  
یا رب، بحق احمد مرسل شفیع حشر\*\*\*یا رب، بحق عصمت زهرا و بو تراب  
یا رب، بخون پاک شهیدان کربلا\*\*\*شرمنده ام بحشر مکن در صف حساب  
آرامگاه ابدی مرحومه مغفوره جنت مکان شاهزاده فضل بهار خانم فرهادی (ایران الدوله)  
(جنت) صبیبه مرحوم مغفور سلطان حسین میرزا هزاه؟ الدوله به تاریخ غره شهر صیام سنه  
(۱۳۵۹) قمری.

ج - سنگهای قبور درباریان و رجال سیاسی

۲۸۶ - شهر رمضان سنه ۱۳۳۲ وفات مرحومه مغفوره خورشید آقا ملقبه به عفت السلطنه صبیبه  
مرحمت و غفران پناه حاجی علینقی خان نظام لشکر عراقی طاب تراهما .

( حاشیه از چپ به راست شعر معروف وفدت... )

۲۸۸ - مضجع جناب جلالت مآب اجل آقای حاجی مصطفی خان اشتری سربندی ولد فردوس



مکان آقای ابو الفتح خان [ سرهنگ ] .

۲۸۹ - . . مرحومه مغفوره توران دارانی انجم السلطنه صبیبه مرحوم محمد حسین میرزا متعلقه مرحوم یمین السلطنه طاب ثراه تولد ۱۲۸۵ و فوات ۱۳۴۲ شمسی هجری ( حجاری معبر ) .

۲۹۸ - وفات مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان جایگاه خلد آشیان آقا جعفر خان عطاء السلطان اسطبل مبارکه ولد مرحوم حاجی نایب به تاریخ شهر ربیع الثانی .

۳۰۱ - وفات مرحومه مبروره مغفوره عالم خانم بنت مرحوم مبرور خلد آشیان طوبی مکان عطاء السلطان طاب تراهما نایب اسطبل مبارکه فی شهر محرم .

۳۰۹ - آرامگاه عباسقلی محبی ( شحنة السلطنه ) فرزند مرحوم محمد صادق تبریزی تولد سال ۱۳۴۰ شمسی فوت در لیلہ چهارشنبه هفتم بهمن ماه سال ۱۳۱۵ شمسی .

۳۲۲ - آرامگاه مرحوم حاج محمد علی سمیعی ملقب به ثقة الملك - آرامگاه مرحوم محسن سمیعی ثقة الملك که در تاریخ دوازدهم آذرماه ۱۳۴۴ برحمت ایزدی پیوسته است .

۳۶۵ - ولایت علی بن ابی طالب حضی فمّن دخل حضی امن من عذابی - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحومه مغفوره فردوس و ساده خانم بانو اقدس صبیبه مرحوم فردوس مقام کامران میرزا نایب السلطنه رحمة الله علیهما متعلقه حضرت اشرف آقای مشیر السلطنه امیر سلیمانی که در شب هشتم جمادی الثانیه ۱۳۶۳ مطابق دهم خرداد ماه یکهزار و سیصد و بیست و سه در سن چهل و دو سالگی رحلت نمود، رحمة الله علیها رحمة واسعة .

( حاشیه از چپ به راست شعر: وفدت... )

۳۶۷ - ولایت علی بن ابی طالب حضی فمّن دخل حضی امن من عذابی - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه ابدی مرحوم فردوس و جنت آشیان اسد الله خان شجاع پور فرزند مرحوم محمد حسن خان شجاع لشکر که در پنجاه سالگی در اراک دعوت حق را لبیک گفت. تاریخ تولد یکهزار و دویست و هشتاد شمسی تاریخ وفات جمعه اول آذر برابر با بیست و سوم صفر المظفر یکهزار و سیصد و هفتاد یک قمری .

( حاشیه از چپ به راست ابیات معروف: الهی بنی عربی و رسول مدنی... تا... بنهار و غدوة و لیل و عشی )

۳۷۰ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه ابدی مرحوم مغفور رضوان مکان عباسقلی خان رضوان الملك کودرز طاب ثراه که در سال ۱۳۴۸ شمسی متولد و در پنجشنبه پنجم آذرماه سنه ۱۳۲۶ دارفانی را وداع نمود و برحمت ایزدی پیوست .

( حاشیه از چپ به راست: وفدت... )

۳۸۶ - « هو الحی الذی لا یموت » اینجا آرامگاه علویه صالحه مرحومه فاطمه خانم عزیز ذرة الدولة متعلقه احمد احتشام شریف سلطانی ، صبیبه شادروان عزیز السلطان سردار محترم و مرحومه اختر الدولة دخت مرحوم ناصر الدین شاه، طاب ثراه، میباید که شب چهارشنبه چهاردهم محرم هزار

و سیصد و شصت و هشت مطابق بیست و پنجم آبان هزار و سیصد و بیست و هفت شمسی دارفانی را وداع گفته انشاء الله با اجداد طاهرینش محشور خواهد بود. (حجاری معبر).

۳۸۷- «هو الحی الذی لا یموت» - آرامگاه مرحومه مغفوره جنت و رضوان آشیان بانو سکینه فروهر (اکرم الدوله) بنت مرحوم مغفور فردوس مکان عباس میرزا ملک آرا، طاب ثراه در ۶۹ سالگی سنه ۱۳۶۲ قمری هجری برحمت ایزدی پیوست.

۴۰۱- هو الباقی - آرامگاه شادروان نصرت الله اسکندری (امیر نصرت) فرزند مرحوم اسکندرخان سردار مخم طاب ثراه متولد سال هزار و دویست و شصت و هشت شمسی که در تاریخ سی و یکم اردیبهشت یکهزار و سیصد و سی و هشت برحمت ایزدی پیوسته است.

۴۱۰- «هو الحی الذی لا یموت» در سن پنجاه و دو سالگی - بنا بر تقدیرات یزدانی و قضایای آسمانی - رحلت نمود از این دنیای فانی بسرای جاودانی مرحوم مغفور سرهنگ محمد باقر کامرانی (امیر ارفع) فرزند مرحوم کامران میرزا نایب السلطنه امیر کبیر روز سیزدهم فروردین ماه (۱۳۳۴).

۴۰۹- «هو الحی الذی لا یموت» - آرامگاه ابدی مرحومه مغفوره بانو فاطمه مصطفوی رجالی (شرافت الدوله) متعلقه مرحوم سرهنگ سید علیرضا رجالی که در تاریخ بیست و سوم دی ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و یک شمسی بسرای جاودانی شتافت.

۴۱۱- آرامگاه مرحومه مغفوره بانو کبری (همایون) از خاندان مرحوم سپهر و همسر شاهزاده ابو الحسن میرزا (بشیر الممالک) تاریخ وفات جمعه ۲۶ آذر ۱۳۳۸.

۴۱۳- «... جنت مکان نوابه علیه عالیله نوابه کرامت السلطنه، طاب الله تراها فی یوم پنجشنبه دوم شهر رجب ۱۳۲۹».

(حاشیه از چپ به راست: وفدت...)<sup>(۱۰)</sup>

در ره عقبی است دنیا چون تلی\*\*\*بی بقا جا...

... گریز\*\*\*از گدا و شاه و از برنا و پیر

۴۱۵- مرحومه شاهزاده خانم و مرحومه بانو زبیده سجادی صبیبه مرحوم سراج الملک که در تاریخ جمعه سیزدهم بهمن ماه یکهزار و سیصد و چهل ۱۳۴۰ خورشیدی دارفانی را وداع گفته اند.

۴۱۶- «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه ابدی مرحوم مغفور سرهنگ سید علیرضا مصطفوی رجالی متولد سال یکهزار و دویست و شصت و هشت که در تاریخ یازدهم خرداد ماه یکهزار و سیصد و سی برحمت ایزدی پیوست.

۴۱۷- آرامگاه

ای که بر تربت ما میگذری دیده گشای\*\*\*که بخاک قدمت چشم تری دوخته ایم  
آرامگاه ابدی مرحوم خلیل فهیمی «فهیم الملک» که در روز جمعه بیست و هفتم اردیبهشت ماه

۱۳۳۰ شمسی دعوت حق را لبیک نمود. (م - ص رجزی).

۴۲۹ - آرامگاه ابدی مرحوم جنت مکان میرزا محمود خان نعیم السلطنه فرزند مرحوم میرزا اسمعیل خان وزیر کرمان شوال ۱۳۳۴.

۴۳۴ - انما الدنیا فنا - آرامگاه مرحوم مغفور خلد آشیان جنت مکان آقای میرزا یحیی خان صارمی طاب ثراه فرزند مرحوم آقای حاج عبدالله خان (صارم السلطان) ملایری که در تاریخ جمعه سی و یکم تیرماه یکهزار و سیصد و سی و نه برابر با بیست و هفتم محرم ۱۳۸۰ در ۶۶ سالگی برحمت ایزدی پیوست.

( حاشیه از چپ به راست : وفدت...)

۴۸۱ - آرامگاه سرکار علیه فخر الملوک وثوق عتره السلطنه طاب ثراها صبیبه مرحوم امیر افخم قراگزلو ولادت ۱۲۶۸ درگذشت ۹ فروردین ۴۹.

۴۸۲ - آرامگاه ابدی شادروان میرزا عبد الله خان وثوق معتمد السلطنه طاب ثراه، ولادت هجدهم شهر رجب المرجب سنه ۱۳۰۱ وفات ۲۷ ربیع الثانیه ۱۳۸۲ پنج مهر ۱۳۳۱ شمسی.

۴۸۳ - آرامگاه شادروان مرحومه مغفوره بانو ملوک اسکوئی فرزند مرحوم میرزا جواد خان منشی باشی که در تاریخ ۱۲ مهرماه ۱۳۵۰ مطابق با ۱۳ شعبان ۱۳۹۱ دارفانی را وداع نمود.

ای خاک تیره، مادر ما را عزیز دار\*\*\* این نور چشم ماست که در بر گرفته‌ای

۴۸۸ - هو الباقی - آرامگاه ابدی مرحومه بانو زهرا خازنی مقدم معزز السلطنه صبیبه مرحوم رضا خان که در تاریخ اول آذرماه سال یکهزار و سیصد و چهل و پنج هجری شمسی برحمت ایزدی پیوست.

(وفدت...)

۲۷۷ - آرامگاه مرحومه بانو حاجیه زرین کلاه همایون فرلقاء السلطنه که در تاریخ چهاردهم بهمن ماه یکهزار و سیصد و بیست و یک خورشیدی برحمت ایزدی پیوسته.

۲۴۵ - وفات مرحومه مغفوره مبروره سلطان خانم صبیبه مرحوم مغفور محمد اسمعیل خان وکیل الملک اسفندیاری طاب ثراه ۱۳۵۰.

۲۵۵ - مدفن مرحومه بانو اختر رضوی امامی صبیبه مرحوم حاج سید جواد اعتماد الواعظین به تاریخ ۲۹ ربیع الاول ۱۳۸۰ قمری.

۲۵۶ - وفات مرحمت و غفران پناه حاجی آقاسی خان خلفمرحوم خلد آشیان مقرب الخاقان قاسم خان سرتیپ ملایری طایفه شاملو ۲ شهر صفر سنه ۱۳۲۶.

۲۲۴ - وفات مرحومه مغفوره مبروره بی بی زرین تاج خانم بنت مرحوم حاجی مهدی خان قاجار من طایفه نور محمد خان سردار فی سنه ۱۳۲۷. (تاریخ بر فراز سنگ حک شده است).

۲۱۹ - وفات مرحومه مغفوره عفت و عصمت پناه نصرت خانم مزین الدوله زوجه مرحمت و غفران پناه حاجی میرزا محمد تقی خان دبیر الدوله، طاب ثراهما به تاریخ نوزدهم شهر ذی قعدة

سنه ۱۳۵۳.

۲۱۶ - آرامگاه ابدی بانو گوهر و ثوق مادر آقای رضا و ثوق ( معتضد الملک ) در شب شانزدهم فروردین ۱۳۲۲ بکھزار و سیصد و بیست و دو برحمت ایزدی پیوست.  
۲۰۸ - ...

الا انما الدنيا كمنزل راكب \*\*\* اناخ عشيا و هو في الصبح راحل  
از خاک عیان چو گوهر پاک شدیم \*\*\* وانگاه نهان چو گنج در خاک شدیم  
دیروز بروی خاک بودیم چو سرو \*\*\* امروز بزیر خاک چون تاک شدیم  
این دهر که بود مدتی منزل ما \*\*\* نامد بجز از بلا و غم حاصل ما  
افسوس که حل نگشت یکمشکلما \*\*\* رفتیم و هزار حسرت اندر دل ما  
وفات مرحومه مغفوره مبروره علیا مخدّره طوبی مکان رضوان جایگاه فرنکیس خانم ملقب بزبیب  
السلطنه صبیّه مرضیه مرحمت و غفران پناه رضوان جایگاه خلد آشیان جناب مستطاب اسمعیل خان  
امیر پنجه ماکوئی به تاریخ شهر ذی القعدة الحرام سنه هزار و سیصد و بیست و هشت<sup>(۱)</sup>.

۲۰۴ - « هو الحی الذی لا یموت »<sup>(۲)</sup>

وفدت علی الکریم بغیر زاد \*\*\* من الحسنات و القلب السلیم  
وفات مرحومه مبروره جنت و رضوان جایگاه عفت پناه ملک‌تاج خانم مفرح الدوله مرضیه صبیّه  
جناب مستطاب اجل اکرم آقا میرزا ابراهیم معتمد السلطنه دام اقباله که در سن نوزده سالگی داعی  
حق را لیبیک اجابت گفته این دار پرمحن فانی را بدرود و بازماندگان را با چشم گریان و دل پر  
افسوس و حسرت گذاشته خود در جوار حضرت صدیقه کبری و شفیعہ روز جزا بفردوس علیین  
شتافت به تاریخ روز شنبه بیست و یکم شهر ربیع المولود سنه هزار و سیصد و بیست و هشت  
۱۳۲۸.

۲۰۷ - « هو الحی الذی لا یموت » ولایت علی ابن ابیطالب حصنی فمن دخل حصنی امن من  
عذابی - آرامگاه ابدی مرحوم مغفور شادروان محمد ابراهیم اعتماد دربار حامدی که در صبح روز  
سه شنبه بیست و هفتم آذرماه ( ۱۳۱۸ ) مطابق با هفتم ذی قعدة ۱۳۵۸ قمری بر اثر سکتہ قلبی در  
طهران برحمت ایزدی پیوسته است خدایش بیامرزد.  
( حاشیه از چپ به راست شعر معروف : وفدت ... )

۱۹۹ - ۱۳۲۹ - وفات مرحومه مغفوره مبروره فخر التاج خانم صبیّه مرضیه حاجی میرزا نصرالله  
خان طباطبائی ناصر السلطنه در یازده سالگی برحمت ایزدی پیوست.

۱۸۶ - وفات مرحومه مغفوره مبروره مستوره مخدّره علیا مقامه سیده طباطبائی حاجیه معزّز  
الدوله اعلی الله مقامها و رفع الله درجاتها و طاب الله ثراها، صبیّه مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان  
جایگاه خلد آشیان حضرت مستطاب اجل اکرم افخم آقای میرزا عبد الرحیم خان قایم مقام طاب  
ثراه زوجه مرحوم مغفور علیین مقام طوبی مکان حضرت مستطاب اجل اکرم افخم اعظم حاجی میرزا

شفیعیخان ساعد الملک، طاب ثراه، به تاریخ شهر رجب ۱۳۳۰.

( حاشیه از چپ به راست: وفدت... )<sup>(۱۳)</sup>

۱۸۷ - « هو الحی الذی لا یموت »

دردی بجان رسید که آرام جان برفت\*\*\* از هجر آن جوان که جوان از جهان برفت  
شاید که چشم چشمه بگیرد بهایهای\*\*\* بر بوستان که سرو بلند از میان برفت  
تلخست شربت غم هجران و تلخ تر\*\*\* بر سرو قامتی که بحسرت جوان برفت  
همچون شقایق دل خونین سیاه شد\*\*\* کان سرو نو برآمده از بوستان برفت  
چشم و چراغ قوم و قبائل ز پیش چشم\*\*\* چونانکه برق می‌جهد آنچنان برفت  
دانند عاقلان بحقیقت که مرغ روح\*\*\* آن دم شود خلاص کزین آشیان برفت  
زخمی چنان نبود که مرحم کند قبول\*\*\* داروی دل چه فایده دارد چو جان برفت  
شرح غمت تمام نگفتم و همچنان\*\*\* از صد یکیست کز غم دل بر زبان برفت  
در هجر تو سعید دل از جان بیشست از آنکه\*\*\* اعزاز جان و روح روان از جهان برفت  
در سیصد و چهارده از بعد یک هزار\*\*\* در فارس در ربیع دوم از میان برفت  
شد واژگون بیدق و چون ریخت ابر چشم\*\*\* عالم نمود تیره که این نوجوان برفت  
کرده اجل اسیر درین نوجوانیش\*\*\* کام از جهان ندیده به باغ جنان برفت  
فتح الله و سعید حسینی ز غم بگفت\*\*\* صد حیف من بماندم و آن زین جهان برفت  
اقبال خاندان نظام و برادران\*\*\* جاوید با دگر از یکی خاندان برفت

هذا مرقد المغفور المبرور آقا میرزا اسمعیل خان اعزاز السلطنه نجل العالم الربانی و الفاضل  
الصمدانی نظام العلماء اعنی آقا میرزا محمد رفیع طباطبائی النسب تبریزی المسکن اللهم اغفر له  
و تجاوز عنه و رحمه برحمتک الواسعه توفی فی شیراز سنه اربع عشر بعد ثلاث مائة و الف فی شهر  
ربیع الثانی ۱۳۱۴.

۱۸۹ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه مرحوم حاج حسینعلی خان معین الدوله فرزند  
مرحوم محمد رحیم خان دَوْلُو قاجار امیر نظام که در تاریخ بیست و یکم شوال هزار و سیصد  
و بیست و پنج قمری وفات یافته است.

۱۹۲ - آرامگاه ادیب شادروان مرحوم نصرت الله اتابکی فرزند مرحوم عبد الله اتابکی ( ملقب به  
امین السلطان ) که در تاریخ دوم خرداد ماه هزار و سیصد و چهل و شش ۱۳۴۶ در اثر تصادف با  
ماشین برحمت ایزدی پیوست.

۱۷۹ - آرامگاه مرحوم مغفور شادروان منوچهر اتابکی فرزند مرحوم فردوس مکان محمد قاسم  
ملقب بوکیل السلطنه که در ۱۳۷۲ متولد و در سیزدهم آذرماه ۱۳۳۹ مطابق با چهاردهم جمادی  
الثانی سنه ۱۳۸۰ در شهر اراک بعلت کسالت قلبی دار فانی را وداع گفته.

۱۷۶ - حجاری معبر. آرامگاه مرحوم داود طباطبائی دیبا، فرزند مرحوم حاج سعید السلطنه که در





سال ۱۲۷۰ شمسی متولد و در شب جمعه ۲۸ آبان ماه سنه ۱۳۳۸ برحمت ایزدی پیوست.

بعد از وفات تربت ما در زمین مجوی\*\*\* در سینه های مردم عارف مزار ماست  
۱۷۷ - بسرای جاودانی مرحومه مغفوره میروره طوبی آشیان منشأ خیرات و منبع حساب حاجیه  
ماه رخسار خانم محترم الملوک قاجار امیر نظامی صبیبه مرضیه حضرت اشرف مرحوم محمد  
رحیمخان امیر نظام طاب ثراهما به تاریخ لیله هفتم ذیحجه ۱۳۵۱<sup>(۴)</sup>.

۱۶۵ - وفات مرحومه مغفوره ستاره خانم بنت محمد قلیخان امیر الوزاره زوجه محمد باقر خان  
احتصام الدوله در سن ۶۸ وفات نموده در ۲ شوال ۱۳۴۵ (سال تاریخ بر فراز سنگ کتابت شده  
است).

۱۶۶ و ۱۷۰ - «هو الحی الذی لا یموت»<sup>(۵)</sup> آرامگاه مرحومه مغفوره بانو ربابه صبیبه مرحوم  
فخر الکتاب زوجه مرحوم مغفور خلد آشیان آقای بدیع الملک طاب ثراه که در تاریخ جمادی الثانی  
سنه ۱۳۳۹ برحمت ایزدی پیوست.

۱۶۹ و ۱۷۱ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه جنت مکان بانو فاطمه نوائی مفتخر السلطنه  
متعلقه آقا سید عبد المهدی طباطبائی که در روز یکشنبه چهاردهم خرداد یکهزار و سیصد بیست  
و نه دار فانی را وداع نمود.

۱۷۳ - هو الحی الذی لا یموت - آرامگاه شادروان مرحوم غلام علیخان حسام الملک قراکوزلو  
فرزند مرحوم زین العابدین خان امیرا افخم قراکوزلو تولد هفتم شعبان ۱۳۴۰ قمری وفات ماه  
جمادی الاولی ۱۳۴۴ قمری.

۱۷۴ - وفات مرحومه ستاره خانم بنت محمد قلیخان امیر الوزاره زوجه محمدباقرخان احتصام  
الدوله در سن ۶۸ وفات نموده ۱۳۴۵<sup>(۶)</sup>.

۱۷۵ - ۱۳۳۵ وفات مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان جایگاه آقای حاجب السلطان ولد  
جناب مستطاب اجل اکرم آقای وزیر افخم ۱۵ محرم.  
( حاشیه از چپ به راست دو بیت معروف : وفدت... )

۱۶۰ - ولایت علی ابن ابیطالب حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی - هو الحی الذی لا یموت  
- آرامگاه ابدی مرحومه مغفوره عفت و عصمت پناه رقیه نوائی ملقبه به افتخار الملوک صبیبه مرحوم  
خلد آشیان جنت مکان آقای محمد حسن خان نوائی که در لیله جمعه پنجم مهرماه سنه یکهزار  
و سیصد و بیست و پنج در سن هفتاد و چهارسالگی وفات نمود.

( حاشیه از چپ به راست شعر معروف : وفدت... )

۱۷۱<sup>(۷)</sup> - وفات مرحمت و مغفرت پناه رضوان جایگاه خلد آشیان طوبی مکان اشرف الحاج  
حاجی میرزا یوسف خان مدیر الممالک، طاب ثراه، خلف مرحوم مغفور جنت آرامگاه طوبی و علیین  
مکان حاجی میرزا عبدالکریم مستوفی ملایری طاب ثراه به تاریخ شهر ذی الحجه الحرام سنه  
۱۳۳۲ .

۱۵۵ و ۱۵۸ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه بانو صغری صبیبه مرحوم شادروان فیلسوف السلطنه متعلقه مرحوم فردوس مکان حضرت آیت الله آقا میرزا سید محمد مدرس یزدی، طاب ثراهما، که در روز هیجدهم شهر ذیحجه الحرام یکهزار و سیصد و هفتاد و چهار دعوت حق را اجابت نمود.

۶۲ -

تا جهان است نیابد کس ازو بوی وفا\*\*\*نیست یکدل که از و نیست گرفتار عتا  
هر زمان رنج دیگر میرسد از پرده غیب\*\*\*آدمی یکتن و صد گونه غم جانفرسا  
درد و غم گر چه بسی هست ولی برداز یاد\*\*\*همه را رحلت آن آیت آزر و حیا  
عمه ناصر دین دخت ولیعهد گزین\*\*\*منبع طاعت و دین ساره ناهید لقا  
آسیه سیرت و مریم‌وش و زهرا عصمت\*\*\*انکه دختر به ازو نامده بود از حوا  
مفخر دوده قاجار که از بدو وجود\*\*\*تا دم مرگ همی بود بفکر فردا  
هیچ از توشه عقبی به جهان باقی نیست\*\*\*کان عقیفه بفرستاد سوی ملک بقا  
زیر گل رخت نهان کرد رخ خود ناچار\*\*\*بسکه می خواست ز اغیار پیوشد سیمما  
سالها زیست به خرسندی و اقبال و مراد\*\*\*او پس شصت برون جست ازین سست فنا  
شب دوشنبه دویم بود ز شهر شعبان\*\*\*که بر آسود ز غم بر کنف آل عبا  
گفت در کوس بهر وفاتش رضوان\*\*\*چه خوشا آمده در سایه طوبی طوبی  
شاید ار بر حجر مقبره عمه شاه\*\*\*خلق همچون حجر الاسود ساینده حیا  
چون ز سعی ظفر الملک حجر ساخته شد\*\*\*سال تاریخ حجر از ظفر الملک بخواه

۲۵ -

وفدت ...

وفات مرحوم مغفور خلد آشیان رضوان مکان آغا علی خواجه مرحومه رضوان آرامگاه حضرت قدسیه متعلقه سلطان مبرور ناصر الدین شاه قاجار ولد مرحوم مشهدی عبدالمحمد تفرشی طهرانی پنجشنبه دهم شهر صفر ۱۳۳۲.

۳۹ - [ هو الحی الذی لا یموت ] مرحوم مغفور مبرور جنت مکان خلد آشیان موحد و متقی و مسلمان آقای میرزا علی اکبر خان کلانتری ظهیر الممالک فرزند مرحوم مغفور رضوان جایگاه آقا میرزا مهدی خان قزوینی طاب ثراه لیل جمعه پانزدهم آبان ماه هزار و سیصد و چهارده شمسی در طهران برحمت ایزدی پیوست.

( حاشیه از چپ به راست )

مژده وصل تو کو کز سر جان برخیزم\*\*\*طایر قدسم و از دام جهان برخیزم  
بو لای تو که گر بنده خویشم خوانی\*\*\*از سر خواجگی کون و مکان برخیزم  
گرچه پیرم، تو شبی تنگ در آغوشم گیر\*\*\*تا سحرکه ز کنار تو جوان برخیزم

۵۰ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه شادروان مرحوم غلام علیخان حسام‌الملک قراگزلو فرزند مرحوم زین‌العابدین خان امیر افخم قراگزلو تولد هفتم شعبان ۱۳۰۴ قمری وفات ماه جمادی الاولی ۱۳۴۴ قمری.

۵۵ - « هو الحی الذی لا یموت » وفات مرحومه مغفوره مبروره مستوره علیا مخدره رضوان جایگاه علیه عالیه سیده طباطبائی سعادت الدوله، طاب ثراها، زوجه حضرت مستطاب اجل اکرم افخم آقای حاجی ناصر السلطنه میرزا نصر الله خان طباطبائی به تاریخ جمعه سیزدهم شهر صفر المظفر سنه هزار و سیصد و سی ۱۳۳۰.

وفدت...

۶۵ - تاریخ وفات مرحوم مبرور مغفور خلدآشیمان جنت و رضوان مکان آقا میرزا اسد الله پسر عالیجاه ( عالی جاه ) عزت همراه مقرب الحضرات العالیه العلیه آقا میرزا هادی پسر وارسته . نایب الریاسة.

تفریشی فی یوم پنجشنبه بیست و یکم ماه رجب المرجب سنه ۱۳۰۲.

گر ریخت گلی ز باغ حسرت در خاک \*\*\* از باد خزان درخت گل ایمن باد

وفدت...

۸۰ - وفات مرحوم مغفور مبرور جنت و رضوان جایگاه خلد آشیان علی قلی خان صارم السلطنه ولد مرحوم جناب شیر علی خان ملایری، طاب ثراه، بتاريخ ۴ شوال المکرم سنه ۱۳۲۶ .

۸۷ - « هو الحی الذی لا یموت » - لقد ارتحلت من الدار الفانیه الی النشأة الباقیه و صعدت الی معارج الجنه حضرت العلیه دفتر الملوک مزیته حرم المحترم الحضرت الاقدس ابن السلطان المعظم ابو الفضل میرزا الملقب بعضد السلطان دامت شوکتها و کان وفاتها ضحوة یوم السابع عشر من شهر جمادی الاولی سنه ۱۳۵۲.

۸۸ -

وفدت ...

وفات مرحوم مغفور خلد آشیان رضوان مکان آغا علی خواجه رضوان آرامگاه حضرت قدسیه متعلقه السلطان مبرور ناصر الدین شاه قاجار ولد مرحوم مشهدی عبدالمحمد تفرشی طهرانی پنجشنبه دهم شهر صفر ۱۳۳۲.

۹۰ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه مرحوم جنت مکان حاج محمد خان اسعد الدوله ولد مرحوم حاج زین‌العابدین خان السعد الدوله امیر تومان بمی در سنه ۱۳۱۳ برحمت ایزدی پیوست و آرامگاه مرحومه رضوان مکان حاجیه بی بی کوچک صبیّه مرحوم ابراهیمخان میر پنجه که در نوزدهم آذر سنه ۱۳۱۵ برحمت ایزدی پیوست ۱۳۵۵.

۹۱ - وفات مرحومه مغفوره جنت مکان نوابه علیه متعالیه بتول خانم بنت مرحمت و غفران پناه رضوان جایگاه اسدا الا ( الله ) میرزا نایب الایاله، طاب ثراها، فی شهر رمضان المبارک ۱۳۱۱.

- ۱۰۶ - آرامگاه مرحومه عذرا شریف عیال تیمسار نجات الله ضرغامی دی ماه ۱۳۱۵.
- ۱۳۸ - آرامگاه ابدی مرحومه نیره سادات بشارتی فرزند بشارت السلطان تاریخ فوت هیجدهم بهمن ماه ۱۳۱۷ شمسی دار فانی را وداع گفت.
- ۱۴۰ - آرامگاه شادروان تیمسار سرتیپ دکتر علی معارفی فرزند شادروان امیر پنجه میرزا محمد صادق خان جلال لشکر که در تاریخ اول اسفند ماه ۱۲۷۷ شمسی در شیراز چشم به جهان گشود و در سی ام تیر ماه ۱۳۵۴ شمسی ۲۵۳۴ شاهنشاهی در تهران دیده از جهان فروبست.

### فصل سوم - ادبیات سنگ نوشته‌ها

شاید ادبیات سنگ نوشته‌ها مهمترین بخش قابل توجه در الواح قبور این مجموعه باشد. مطالبی که از لابلای این سنگها استخراج می‌شود، عموماً در هیچ کتاب و مجموعه‌ای یافت نمی‌شود، مگر آنکه مرجع آن کتاب همین سنگ نوشته‌ها باشد. علاوه بر آنکه این سنگها، قابل اعتمادترین اسناد تاریخی برای انعکاس وقایع ادبی معاصر هستند که گوشه‌ای از آنها در لابلای این گونه اسناد سنگی قابل استخراج است. در اینجا نگاه جامع به الواح داشتن، خود مقال یا کتابی مستقل می‌طلبد. بنابراین آنچه در این وجیزه بدان پرداخته‌ایم، پنجره‌ای است بسوی دنیای الواح باشد که ناظر خوش ذوق دیگری، مطالبی جالبتر و رموزی ژرفتر در آن بیابد.

### الف - کلیات

آنچه در ادبیات از آن تعبیر به براءت استهلال می‌شود، در آغاز بسیاری از الواح مشهود است. شما بجای عبارت بسمله (بسم الله الرحمن الرحيم) به مناسبت ترک دنیای فانی و شتافتن به سرای ابدی عبارت «هو الحی الذی لا یموت» را مشاهده می‌کنید.

در بعضی از سنگها علاوه بر عبارت مذکور، اشعاری با مضمون بی‌اعتنایی به دنیای فانی و گذرا بودن این سرا بچشم می‌خورد.

۳۲۸ - «هو الحی الذی لا یموت»

انما الدنیا فناء لیس للدنیا ثبوت \*\*\* انما الدنیا کبیت نسجه العنکبوت  
بنابر تقدیرات آسمانی و قضایای ربانی جناب مستطاب امجد آقای میرزا هادیخان اصانلو بیان  
الدوله ابن مرحوم مغفور میرزا محدیخان اصانلو در لیله نهم شعبان ۱۳۵۱ از تنگنای دنیای فانی به  
عالم جاودانی شتافت.

۳۷۶ - هو الغفار - آرامگاه مرحوم حاج آقا خان عسکری چهار دولی فرزند مرحوم فتح الله خان  
طاب ثراه که در تاریخ نهم اسفندماه یکهزار و سیصد و چهل و دو شمسی مطابق با چهاردهم شهر  
شوال المکرم هزار و سیصد و هشتاد و سه قمری در کنکاور برحمت ایزدی پیوست.

\*\*\*

رایجترین عبارت شعری که در سنگ مزارات آستانه مقدسه فاطمه معصومه، سلام الله علیها، بوفور دیده می شود دو بیت معروف است بدین مضمون:

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\* من الحسنات و القلب السلیم  
و حمل الزاد اقبح کل شیء\*\*\* اذا کان الوفود علی الکریم

توسل به ذوات مقدسه معصومین، علیهم السلام: یکی از شفافترین و مهمترین معتقدات دینی که در شیعه نمود خاصی دارد مسأله توسل به اولیای واقعی و ذوات مقدسه چهارده نور پاک است که در عده‌ای از سنگها بدان اشارت رفته است. بدیهی است از باب کلهم نور واحد، گاهی به یکی از این ذوات مقدسه در سنگ تصریح شده است. از این نمونه هاست:

۳۱۷ - « هو الحی الذی لا یموت »

الهی نبی عربی و رسول مدنی\*\*\* و اخیه اسد الله مسمی بعلی  
و بزهرآء بتول و بام و لدتها\*\*\* و بسبطیه و شبلیه همانجل زکی  
و بسجاد و بالباقر و الصادق حقا\*\*\* و بموسی و علی و تقی و تقی  
و بذالعسکر و الحجة القائم بالحق\*\*\* الذی یضرب بالسیف بحکم ازلی  
و علیهم صلواتی و سلامی ماته الف\*\*\* بنهار و غدوة [و لیل] و عشی  
آرامگاه مرحوم میروزر جنت مکان حسینخان ناصر نظام بمی که در نهم دیمه سنه ۱۳۰۱ لیبیک  
حق را اجابت و این دارفانی را وداع گفت سنه ۱۳۵۵ .

۳۴۳ - « هو الحی الذی لا یموت » ( یا علی مدد ) آرام گاه ابدی مرحوم خلد آشیان شادروان  
آقای حاج علی اکبر خان فرزند جناب آقای حاج خداداد خان هزبر السلطان نهانندی که در  
تاریخ ۲۵ آذرماه سنه ۱۳۴۱ مطابق ۱۸ رجب سنه ۱۳۸۲ در پنجاه و هشت سالگی برحمت ایزدی  
پیوست.

( حاشیه از چپ به راست شعر معروف: وفدت... مطامعات فریبنجی

۳۵۴ - هو الحی القیوم -

رضا بحکم قضا رفت سوی باغ جنان\*\*\* فراق و دوری او سوخت جسم را با جان  
در تاریخ ۱۳ فروردین ۱۳۳۳ خورشیدی مطابق با بیست و هفتم رجب هزار و سیصد و هفتاد  
و سه قمری مرحوم رضای کوثر دار فانی را وداع و بدیاری ابد شتافت تا بکمک ساقی کوثر که آباء  
و اجدادش افتخار نوکریش را داشتند قرین لطف و مرحمت پروردگار گردد.

در سنگ ۳۶۱ مربوط به ربابه خانم صبیبه مرحوم حاجی حسین چیت ساز تبریزی متعلقه مرحوم  
حاجی نقی جوراچی که در تاریخ چهارشنبه ۲۸ رمضان ۱۳۷۸ مطابق هیجدهم فروردین ۱۳۳۸  
برحمت ایزدی پیوسته تصریح به نام ۱۴ معصوم شده است.

۴۹۶ - آرامگاه شادروان جنت مکان مؤمن بخدا و ائمه اطهار، علیه (علیهم؟) السلام، حاج محمد  
فتحی فرزند مرحوم حاج میرزا حسین فتحی که در تاریخ ۱۳۶۳/۸/۲۹ دار فانی را وداع گفت.

۵۹۶- هو الباقی - یا غفار الذنوب اغفر ذنوبی کلها بحرمة محمد و آله ( ص ) - آرامگاه مرحومه مغفوره حاجیه خانم ربابه علیمرادیان متعلقه مرحوم آیت الله حاج شیخ عزیزالله علیمرادیان نهاوندی که در تاریخ دهم شهریور ماه ۱۳۷۵ برحمت ایزدی پیوست.

۱۱۴- یا علی بن موسی الرضا ( ع ) - آرامگاه جناب آقای علی اکبر ملک زاده آملی فرزند مرحوم حاج یوسف ملک التجار متولد ۱۲۶۱ خورشیدی در شب جمعه اول ماه محرم سنه ۱۳۷۳ قمری در ۷۱ سالگی سر به آستان مقدس حضرت فاطمه معصومه، علیها السلام نهاد و غریق رحمت ابدی گردید.

۱۶۲- یا فاطمه اشفعی لنا عند الله - مرحوم مغفور جنت و رضوان جایگاه حضرت اقدس والا شاهزاده اعظم ابو الفضل میرزا ملقب به عضد السلطان فرزند سلطان معظم مظفر الدین شاه قاجار سلطان عادل قاجار که در تاریخ پنجشنبه اول بهمن ماه ۱۳۴۹ بسرای جاودانی و درجات عالی و ملاقات محبوب گرامی شتافت ( حجاری کشاورز ).  
( حاشیه از چپ به راست: وفدت ... )

\*\*\*

کاربرد زبان عربی: زبان سنگ نوشته‌ها عموماً فارسی است جز سنگ مزارات علما و دانشمندان، یا کسانی که بنظر می رسد از مناطق عرب زبان در قم دفن شده اند و خانواده آنها سنگ را به زبان عربی سفارش داده است. از این نمونه است:

۴۲۸- [ . . ] اللهم احینی مسکینا و امتنی مستکینا واحشرنی فی زمرة المساکین [بجهت بزرگان] شیرازی. حجار عزیز آقای فیلی زاده.

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السلیم  
و حمل الزاد اقبح کل شیء\*\*\*اذا کان الوفود علی الکریم  
هذه مدفن المنور للسید العارف الکامل و الواعظ الزاهد العامل الحاج سید محمد الشرفه نجل الزکی  
المرحوم السید جعفر الخراسانی طاب ثراهما فی ۲۷ رجب سنه ۱۳۵۷ .

۱۱۷- هو الباقی قد ارتحل العلامة الجلیل و الحبر النبیل حجة السلام و المسلمین آیت الله الحاج السید مهدی نجل الکریم آیت الله العظمی الحاج میرزا ابی الحسن الحسینی الابکجی التبریزی طاب ثراهما فی ۲۰ شهر شوال المکرم سنه ۱۳۸۴.

هی الدنیا تقول بملاء فیها\*\*\*حذار حذار من بطشی و فتکی  
و لا یغیرکم طول ابتسامی\*\*\*فقولی مضحک و الفعل مبکی<sup>(۱۸)</sup>

کتیبه‌ها

ندرتاً در لابه‌لای الواح سنگهایی به چشم می خورد که سنگ نوشته قبور نیست، بلکه کتیبه سردر ورودی آرامگاههای خانوادگی است؛ مانند

۴۱۲ - آرامگاه خانوادگی شادروان مشیر السلطنه.

ادبیات معاصر

جملات ادبی معاصر را بعضاً به صورتهای زیبایی در سنگهای این مزارات می توان جستجو کرد:

۴۴۵ - آرامگاه روانشاد و بهشت جایگاه بزرگ مرد ادب، حسین قدس نخعی که عمری را با صداقت و پاکدامنی به خدمت خلق گذراند و غروب روز ششم شهریور ماه سال ۲۵۳۶ در سن ۷۶ سالگی آفتاب حیاتش غروب کرد.

۵۹۱ - « هو الحی الذی لا یموت » - مرقد مرحوم شادروان حاج سید کمال حجازی فرزند سید علی مؤمن وارسته ای که عمری را در راه اعتلای اسلام و نهضت امام خمینی (ره) با عزت و افتخار سپری نمود و در آخرین جمعه ماه شعبان المعظم ۱۴۱۳ مطابق با ۳۰ بهمن ماه ۱۳۷۱ در سن ۹۵ سالگی روح بلندش به ملکوت اعلی پیوست رضوان خدا بر او مبارک باد.

۴۱۷ - آرامگاه ابدی مرحومه بانو حاجیه فاطمه پناهنده فرزند حاج سید یوسف حرمی که در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۱۶ هجری شمسی دار فانی را وداع گفته و دلهایی را داغدار نمود.

۲۱۷ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه مرحوم حاج عیسی کرملو فرزند مرحوم کربلایی امان الله که در تاریخ ۳۱/۹/۱۶ در سن ۶۳ سالگی در اثر سکنه قلبی بدرود حیات گفته است.

۲۱۳ - « هو الحی الذی لا یموت » - آرامگاه بانو اعظم الحاجیه مهرداد قائم مقامی که در چهارم شهریور ماه سنه ۱۳۴۱ شمسی مطابق با ۲۵ بیست و پنجم ربیع الاول سنه ۱۳۸۲ قمری در شهرستان اراک چراغ حیاتش خاموش شد.

۱۹۵ - هو الباقی -

من ز تهران آمدم بی واهمه\*\*\*تا شود در قم شفیع فاطمه  
آرامگاه مرحومه بانو اقدس لشکری ( ایرانی ) فرزند مرحمت پناه فتح الله که در سال ۱۲۸۵ شمسی هجری متولد و در جمعه اول آذر سنه ۱۳۵۳ برحمت ایزدی پیوست.

ای که بر من بگذری دامن کشان\*\*\*از سر اخلاص الحمیدی بخوان  
حجاری خسروی

۱۲۱ - هو الغفار - بانو ایران غفّاری ( وجدانی ) در مرداد ماه ۱۲۸۷ شمسی از مادر بزاد و در سیزدهم فروردین ماه هزار و سیصد و چهل و هفت از دنیا برفت خدایش بیامزد.

۱۴۸ و ۱۴۹ - « هو الحی الذی لا یموت »

( حاشیه قسمت بالا و پائین: )

کار ما سهو است و نسیان و خطا\*\*\*کار تو رحم است و جود است و عطا<sup>۱۹</sup>  
بنا بر تقدیرات یزدانی و قضایای آسمانی از این دار فانی رحلت نمود آقای حاجی محمد تقی

قاسمیان فرزند مرحوم مغفور فردوس مکان حاجی قاسم بازرگان بندر پهلوی طاب ثراه به تاریخ دوشنبه ششم خرداد سنه ۱۳۲۵.

( حاشیه از چپ به راست: )

بدرگاه عفو تو ای پادشاه\*\*\*نیاورده ام تحفه جز گناه

بیخشا گناه مرا از کرم\*\*\*که از شرم ساری بخاک اندرم

ادبیات «اختصار» را در بعضی از سنگ نوشته می توان دنبال نمود. سنگهایی که نه به جهت بی بضاعتی صاحبان قبور، بلکه به جهت اختصار در نوشتار از طرف بازماندگان – که منشأهای متفاوت داشته – سنگها دارای نوشته‌های کوتاه هستند. از این قبیل است:

۲۷۸ - آرامگاه سرهنگ علی اصغر رزم ساز مردادماه ( ۱۳۳۷ ) .

۲۷۶ - قبر شوکت الایاله کاشمیری.

۳۴۵ - هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق. یحیی ظفری ۱۳۵۴ - ۱۲۸۳.

۴۲۴ - حسن قانع اعتماد همایون ۱۸ بهمن ۱۳۲۵.

سنگهای تصویردار: گرچه در سالهای اخیر، نقش صورت بر قبور بسیار مرسوم شده است، اما در مجموعه مورد نظر، این نقوش بسیار نادر است. حتی در سنگهای این دوره در خارج از این مجموعه، گاهی تصاویری که دلالت بر شغل صاحب قبر مانند اسلحه، قیچی، ... می کند، مشاهده می شود یا آنچه دلالت بر زهد و تقوا کند مانند تسبیح و جانماز، ولی در این مجموعه چنین مواردی را نیز نمی یابیم.

از نادر مواردی که مشاهده می شود سنگ شماره ۱۸۳ است که تصویر ملکی در حال پرواز بر فراز سنگ حک شده است. عبارت لوح چنین است: آرامگاه مرحوم میرزا قاسم خان صور اسرافیل که در هفدهم بهمن ماه ۱۳۲۷ در سن ۶۹ سالگی برحمت ایزدی پیوست.

## ب - آیات

از جمله مواردی که در سنگها قابل پیگیری است، آیات قرآنی است که به مناسبتهایی بدان استناد شده است. از آن جمله است:

۲۳ - « هو الحی الذی لا یموت » سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین ، هذه روضة الثمرة الشجرة النبوية المصطفوية و الولاية المرتضوية سلالة آل طه و یس المرحوم المغفور الواصل الی رحمة الله الملك الغنی السید العالم العامل الجلیل و الفاضل<sup>(۲)</sup>.

۱۰۹ - « و ان حکمت فاحکم بینهم بالقسط ان الله یحب المقسطین ».

مرحوم مغفور محمد رضا وجدانی از مجتهدین عالی مقام و قضات عالی رتبه‌ای بود که دادگستری ایران به تقوی و شهامت اخلاقی آنان استوار و سربلند گردید و سالهای آخر عمرش با مقام دادستانی کل کشور در منتهای شجاعت و عزت نفس و حمایت از مظلومان سپری شد و در تاریخ ۱۷ هفدهم



فروردین ماه هزار و سیصد و بیست و شش برحمت ایزدی پیوست.

۳۱۵ - [یرفع الله الذین] آمنو منکم و الذین اوتو العلم درجات ... - یوم علی آل رسول عظیم برحمت مرحوم مبرور خلد مقام سید الفقهاء و المجتهدین آیت الله آقای آقا سید میرزا آقا.

۴۵۵ - و من یرخرج من بیته مهاجراً الی الله و رسوله ثم یدرکه الموت فقد وقع اجره علی الله. مرقد الفقیر الی عفو ربه الراجی شفاعته سادته الائمة الاطهار (ع) الشیخ رشید حاجی غلوم الکویتی الذی وافاه الاجل المحتوم یوم عید الغدیر ( الجمعة ) سنه ۱۴۰۴ هـ عن ۲۲ سنه قضاه فی الخیر و الصلاح.

۴۶۶ - بأی ذنب قتلت . شهید ذبیح الله گائینی فرزند مرحوم ولی خان که در تاریخ نهم خرداد ماه ۱۳۲۰ متولد و در تاریخ هفتم خرداد ماه ۱۳۶۴ در اثر حمله هوایی در تهران بدرجه رفیع شهادت نائل گردید.  
- ۵۰۰

یحتویک التراب جسماً و لکن\*\*\*ذکرٌ قد طبّق الخافقین

و کذا یخلد العظیم اذا ما\*\*\*بذل الروح فی طریق الحسین

هذا مرقد الخطیب المجاهد حجة الاسلام و المسلمین السید عبد الرحیم السید علی آلبو شوکه الذی و افاه الاجل و بدار الغربه و هو یؤدی واجبه الاسلامی المقدس فی دولة الامارات بتاريخ ۱۵ صفر ۱۴۱۰ هـ . ق عن عمر ناهز الثامنة و الخمسین ( و من یرخرج من بیته مهاجراً الی الله و رسوله ثم یدرکه الموت فقد وقع اجره علی الله).

۵۶۲ - کل من علیها فان - مرقد المرحوم سید احمد سید عابد الموسوی الذی وافته المنیة فی الرابع و العشرین من محرم الحرام سنه ۱۴۱۵ هـ الموافق ۱۹۹۴/۷/۴ م عن عمر یناهز الواحد و التسعین و رحم الله من قرأ الفاتحه.

در سنگ ۵۹۸ - « یرفع الله الذین آمنو منکم و الذین اوتو العلم درجات » مرقد العالم المحقق مثال الورع و التقوی آیت الله الشیخ محمد حسن نجل الشیخ محسن سلیل الشیخ صاحب الجواهر المتوفی فی ۲۱ شعبان سنه ۱۴۰۸

۵۶۷ - « واعدو لهم ما استطعتم من قوة » سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ شهید عباس خسرو پناهی فرزند حسین در سن ۲۱ سالگی تاریخ شهادت ۱۳۵۸/۹/۲۸.

از زبان حال من بشنو خروش رهبرم\*\*\*بانگ تکبیر آید از سلولهای پیکرم

بستگانم را کسی هرگز نگوید تسلیت\*\*\*که مبارک باد گویند از برای مادرم

زندگانی شما مرهون جانبازی ماست\*\*\*پس روید راهی که من پیموده‌ام از رهبرم

۵۹۹ - « من المؤمنین رجال صدقو ما عاهدو الله علیه فمنهم من قضی نحبه و منهم من ینتظر و ما بدلوا تبدیلاً » السلام علیک یا ناصر الحسین ( ع ) - مزار طلبه شهید بخون خفته سید علیرضا حسینی اشکوری فرزند مرحوم آیت الله سید محمد حسین نجفی اشکوری که در سال ۱۳۴۴ شمسی

چشم به جهان گشود و در ۳ دی ماه ۱۳۶۵ شمسی در کربلای ۴ (جزیره بوارین) بدرجه رفیع شهادت نائل گردید (در تاریخی هم درج شد - مختصر شود).

۶۰۰ - کل من علیها فان - مرقد مرحومه خانم ملک العلوم رفیع متعلقه مرحوم آیت الله حاج آقا نور الدین شریعتمدار رفیع وفات دوشنبه بیستم ذی الحجه سنه ۱۳۹۲ قمری مطابق بیست و چهارم دی ماه ۱۳۵۲ خورشیدی.

در سنگ ۴۱۵ این آیه آمده است: - و العمل الصالح یرفعه (مرقد آیت الله حاج شیخ علی اصغر صالحی کرمانی ۱۳۶۰ شمسی وفات).

عبارت بعضی از سنگها نیز برگرفته از آیه شریفه می باشند:

تضمین آیه در قبر ش ۵۸۵ آیت الله سید محمد سبزواری (قده) فرزند ارشد مرجع شیعه مرحوم آیت الله العظمی حاج سید عبدالاعلی موسوی سبزواری (قده). تاریخ ۲۹ شوال ۱۴۱۴ هـ . ق در سن ۴۹ سالگی: فسلام علیه یوم ولد و یوم مات و یوم یبعث حیًا.

۵۰۴ - لا ینیق الا وجهه - مدفن مرحوم مغفور سلالة الاطیاب آقای حاج سید مرتضی موسوی مرتضوی طاب ثراه فرزند مرحوم آیت الله آقای حاج سید محمد کاظم اصفهانی نور... مضجعہ تاریخ فوت ۲۷ آبانماه ۱۳۶۸ مطابق با ۱۸ ربیع الثانی سال ۱۴۱۰ هجری قمری.

### ج- روایات

انما الدنیا فناء - وفات مرحوم مغفور مبرور خلد آشتیان رضوان جایگاه آقای حاجی حسن آقا تاجر کرباسی تبریزی ابن مرحوم مبرور جنت مکان حاجی شیخ جواد تبریزی، طاب ثراهما، سه شنبه ۱۳ ذیقعد سنه ۱۳۵۵ هجری ششم بهمن ماه ۱۳۱۵ در طهران وفات یافت.

۴۷۸ - الناس موتی و اهل العلم احیاء - مرقد مطهر عالم متقی مجتهد فقیه ممتحن رسمی سطح عالی حوزه علمیه قم حضرت آیت الله مرحوم آقای حاج شیخ عبد الوهاب روحی یزدی، قدس سره، متوفای سوم دی ماه سنه ۱۳۶۸ هـ شمسی رحمت الله علیه.

۱۷ - « هو الحی الذی لا یموت » ولایت علی بن ابی طالب حصنی فمن دخل حصنی امن من عذاب.

عبارت هو الحی الذی لا یموت در بیشترین سنگ مزارات مشهود است.

۱۰۱ - بسم الله الرحمن الرحیم « هو الحی الذی لا یموت » ولایت علی بن ابیطالب حصنی فمن دخل حصنی امن من عذاب.

( حاشیه از چپ به راست: الهی، نبی عربی و رسول مدنی... )<sup>(۲۱)</sup>

۱۰۷ - آرامگاه ابدی - ولایت علی بن ابیطالب حصنی فمن دخل حصنی امن عذاب

( حاشیه از قسمت بالا راست به چپ ) علی ابن ابیطالب، حسن ابن علی، حسین ابن علی، علی ابن حسین، محمد ابن علی، جعفر ابن محمد، موسی ابن جعفر، علی ابن موسی، محمد ابن علی، علی

ابن محمد، حسن ابن علی، حجة ابن الحسن<sup>(۲۲)</sup>.

#### د - ماده تاریخ‌ها و شعرها

اشعاری را که در مجموعه این الواح بچشم می‌خورند، می‌توان به دو دسته عمده تقسیم نمود:  
الف - اشعار پند و اندرز یا التجاء به خداوند رحیم و توسل به ذوات معصومین علیهم السلام. ب  
- اشعار تاریخی. این اشعار نیز گاهی شامل ماده تاریخ هستند و گاهی بدون ماده تاریخ، بخشهایی از زندگانی صاحب قبر را بیان داشته‌اند. بدیهی است که پاره‌ای از سنگها شامل بند الف و ب می‌باشند یعنی هم به مطالب اخلاقی پرداخته‌اند و هم تاریخی.  
چنانچه پیش از این گفتیم رایجترین اشعار مندرج در سنگها این ابیات است: (مثلاً سنگهای ۵۶، ۵۹ و ۶۰):

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السلیم  
و حمل الزاد اقیح کل شیء\*\*\*اذا کان الوفود علی الکریم  
علاوه بر اشعار فراوانی که پیش از این در لابه‌لای مطالب ذکر شد، اشعار ذیل قابل بررسی و تأمل است:

#### تک مصرعی

۴۵۹ - آرامگاه ابدی مرحومه مغفوره ملک زاده خانم صبیبه مرحوم مغفور میرور ابراهیم خان ظفر السلطان طاب ثراه تاریخ وفات اسفندماه سنه ۱۳۱۶ شمسی.  
گر ما مقصریم تو دریای رحمتی  
۵۶۹ - هو الباقی - هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شده به عشق - آرامگاه شادروان حاج احمد صابری فرزند حاج میرزا علی اکبر صابری قمی پدري دلسوز و همسری مهربان خالص درگاه حضرت ابوالفضل عباس (ع) در سن ۵۹ سالگی که در تاریخ ۱۳۷۲/۳/۲۷ برابر با ۲۶ ذیحجه ۱۴۱۳ دعوت حق را لبیک گفت.

#### تک بیتی

- ۴۰۷

هر جا که دری بود ز خود بیریدم\*\*\*بر درگه بی بی ام پناه آوردم  
آرامگاه شادروان مرحوم مغفور حاج محمد (عبدا... هی = عبداللهی) فرزند مرحوم حاج غلامرضا که در روز جمعه ۲۵ شوال ۱۳۰۸ - ۱۳۶۷/۳/۲۰ در سن ۷۵ سالگی به لقاء... پیوست.  
توجه: دو تاریخ شمسی و قمری با یکدیگر مطابقت ندارند.  
۴۵۴ - « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه فردوس جایگاه حاج ابوالفضل مستقیمی قمی فرزند

حاج ابراهیم بنکدار که در سال ۱۲۹۹ هجری شمسی دیده به دنیا گشود و در سی و یکم خرداد ۱۳۷۵ هجری شمسی برحمت ایزدی پیوست.

پایان زندگی هر کس به مرگ اوست\*\*\*جز مرگ مرد حق که سر آغاز زندگیست  
۴۶۵- انما الدنيا فناء - آرامگاه خدمتگزار صدیق استان مقدس اهل بیت مرحوم حاج محمد حسین  
مرسراجی.

آلوده از نخست نبودیم کامدیم\*\*\*ما را بحسن سابقه روز جزا ببخش  
ولادت ۱۳۰۹/۹/۵ وفات ۱۳۷۶/۱۱/۴.

۵۰۹- «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه شادروان مرحوم حاج محمد حسین روحانی وزیری  
فرزند محمد تقی متولد ۱۳۰۳ و در تاریخ هفدهم آبان ماه ۱۳۶۸ برحمت ایزدی پیوست.

ای پدر، رفتی و داغ تو بود بر دل ما\*\*\*بی وجود تو چه ماتمکده شد محفل ما  
۵۶۱- آرامگاه مرحومه فخر الحاجیه ملوک هاشمی تاریخ وفات ششم مردادماه هزار و سیصد  
و چهل و دو ۱۳۴۲ شمسی.

ایکه بر ما بگذری دامن کشان\*\*\*از سر اخلاص الحمیدی بخوان  
۵۷۶- «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه مرحومه مغفوره حاجیه اقدس خانم انارکیان فرزند  
مرحوم حاج حسن همسر حاج اسد الله مقدم نژاد که در تاریخ ۲۹ فروردین ماه ۱۳۶۷ برابر با اول  
رمضان ۱۴۰۸ برحمت ایزدی پیوست.

قسم بترت مادر که سجده‌گاه من است\*\*\*که مهر مادریش تا ابد پناه من است  
۵۷۷- کل من علیها فان -

مرگ نقل و انتقال بیش نیست\*\*\*در تنوع مرد را تشویش نیست  
آرامگاه شادروان آقای مهندس اکبر فقیهی رضائی تاریخ تولد دهم بهمن ماه ۱۳۲۴ تاریخ فوت  
۲۷ رجب ۱۴۱۱ مطابق با ۲۴ بهمن ۱۳۶۹.

۶۰۸- آرامگاه ابدی شادروان مرحوم حاجی آقا رضا شیشه‌ای که در روز سه شنبه چهارم اسفند  
ماه یک‌هزار و سیصد و سی و دو در سن پنجاه و سه سالگی دار فانی را وداع گفته است.  
ایکه بر تربت ما می‌گذری دیده گشای\*\*\*که بخاک قدمت دیده تر دوخته‌ام  
دو بیتی:

۳۷۱- «هو الحی الذی لا یموت»

یگانه گوهر بحر طهارت آنکه جهان\*\*\*بعضمت و شرفش قرن‌ها نداشت نشان

سپهر مجد علیخان کهن وجی\*\*\*که جز رضای ویش را نگشت و هیچ عیان<sup>(۲۳)</sup>

۴۳۸- آرامگاه ابدی مرحومه میروره صالحه علیه‌عالیه صغری خانم روناسی بنت مرحوم جنت  
تربت الحاج اسدالله اصفهانی علیهما الرحمه بتاريخ ۲۱ فروردین‌ماه سنه ۱۳۳۹.  
( حاشیه از چپ به راست )

این منم در پیشگاه نازت ای دانای راز\*\*\*سوخته رخسار غبار آلوده بر خاک نیاز  
عفو کن یا رب، ز جرمم در گذر عیبم بیوش\*\*\*بسته شد کامم در رحمت بسویم ساز باز  
۴۷۵- انما الدنيا فناء - آرامگاه مرحوم حاج میرزا محمد سبحانی فرزند مرحوم مهدی تاریخ فوت  
۱۳۶۴/۳/۱۹ برابر با ۱۹ رمضان ۱۴۰۵.

ای آنکسی که آمده ای بر مزار من\*\*\*بشنو حدیث زندگی و روزگار من  
من در میان مردم و در هیئت حسین\*\*\*خدمت گذار بودم و بود افتخار من  
۵۰۷- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحوم مغفور دکتر حاج احمد علیزاده خوئی فرزند  
مرحوم ابوطالب علیزاده خوئی که در سنّ شصت و پنج سالگی در تاریخ ششم شهریور ماه ۱۳۶۸  
برحمت ایزدی پیوست.

افسوس که گلرخان کفن پوش شدند\*\*\*یا رب چه خبر شد که فراموش شدند  
آنان که بصد زبان سخن می گفتند\*\*\*آیا چه شنیدند که خاموش شدند  
۵۹۲- زنده یاد حاج علی اصغر ارسلانی شانزدهم مهر ۱۳۶۶.  
این پادشه ملک هنر اصغر ماست\*\*\*نامش به علی بسته و تاج سر ماست  
از دیده نهران شده ولی در واقع\*\*\*او زنده و جاوید و همیشه بر ماست  
۶۱۰- « هو الحی الذی لا یموت » آرامگاه مرحومه حاجیه خانم فاطمه شادیان فرزند عباس که  
در تاریخ ۸ خرداد ماه ۱۳۶۷ دار فانی را وداع نمود.

تو بودی شمع این خانه\*\*\*شده تاریک کاشانه  
بدور قبر تو مادر\*\*\*بی ایثار می گردم  
۶۲۰- « هو الحی الذی لا یموت » - مرحومه حاجیه سیده زیور عظیم زاده رشتی فرزند سید  
اسد الله مادر جوان ناکام سید احمد عظیم زاده متعلقه حاج سید محمد عظیم زاده تولد سال ۱۲۸۹  
وفات ۱۳۶۷/۹/۷.

آبروی اهل دل از خاک پای مادر است\*\*\*هرچه دارند این جماعت از دعای مادر است  
بهشتی را که قرآن می کند توصیف آن\*\*\*صاحب قرآن بگفتا زیر پای مادر است  
۲۶۳- ... که در سن ۳۳ سالگی در روز دوشنبه بیست و ششم آبان ماه ۱۳۳۸ در اثر تصادف  
اتومبیل درگذشته است.<sup>۲۴</sup>

وگر طاعتم رد کنی، ور قبول\*\*\*من و دست دامان آل رسول  
بضاعت نیاوردم الا امید\*\*\*بحقت ز عفو مکن نا امید

چند بیت

۱۰۵- که مربوط به آرامگاه ابدی حاجیه ساره خانم بنت مرحوم حاجی عبد الرحیم والده برادران  
چیت ساز است (تاریخ وفات: ۱۴ فروردین ماه هزار و سیصد و سی و پنج ۱۳۳۵):

ای خدای کریم و داننده\*\*\*کس ندانم بجز تو پاینده  
آمدم زی تو و ره آوردی\*\*\*جز گنه نیست در کف بنده  
بر گنه کار می‌سزد بخشش\*\*\*من گنه کارم و تو بخشنده  
- ۴۷۴ -

رفتم و در سینه داغ کربلا دارم هنوز\*\*\*من بیاد تشنه کامان گریه‌ها دارم هنوز  
مردم چشمم سیه پوش است می‌گیریم نهان\*\*\*عاشقم عاشق نمی‌میرد عزادارم هنوز  
شد غم جانسوز عاشورا چراغ قبر من\*\*\*گر چه خاموشم نوای نینوا دارم هنوز  
آرامگاه شادروان حاجی ... کاظمی ولادت سنه ۱۳۰۰ شمسی وفات ۱۳۷۱/۵/۱ شمسی.  
۵۸۶ - هو الباقی - عبد الله مقدم ۱۲۸۱ - ۱۳۶۱/۱۲/۱۱.

رهگذار آهسته اینجا زیر خاک\*\*\*خفته مردی با روانی تابناک  
مرد حق روحی مکرم خفته است\*\*\*بنده یزدان مقدم خفته است  
ای بسا دل را به خدمت شاد کرد\*\*\*خانه‌ها را از کرم آباد کرد  
۱۵ - فرزانه خانم کلانتری صبیبه مرحوم نایب‌الصدر قزوینی که در سال ۱۲۸۰ قمری در قزوین  
متولد و در اول ربیع‌الثانی سنه ۱۳۷۳ در طهران دار فانی را وداع نموده است:

خرم آنروز کز اینمزل ویران بروم\*\*\*راحت جان طلبم از پی جانان بروم  
چون صبا با تن بیمار و دل بی‌طاقت\*\*\*به هواداری آن سرو خرامان بروم  
گر چه دانم که بجای نبرد راه غریب\*\*\*من بیوی خوش آن زلف پریشان بروم  
دل‌م از وحشت زندان سکندر بگرفت\*\*\*رخت بریندم و تا ملک سلیمان بروم  
۱۵۲ و ۱۵۴ -

از داغ تو دیده همچو دریا باشد\*\*\*و ز هجر تو ماتمکده برپا باشد  
هر سرو و صنوبری که آید به نظر\*\*\*گویم که مگر قامت زهرا باشد  
۲۶ - هو الباقی

هر که در عالم ایجاد از آغاز آمد\*\*\*مرغ روحش زره شوق به پرواز آمد  
(بقیه تصویر ناقص است).

۳۳ - سنگ قبر حاجی ارباب غلامرضا ابوطالبی خلف مشهدی کاظم شمیرانی طاب ثراه که در  
تاریخ روز اول بهمن ماه ۱۳۲۸ شمسی برحمت ایزدی پیوست.  
حاشیه سمت راست

ای خدای کریم داننده\*\*\*کس ندانم بجز تو پاینده  
حاشیه سمت چپ  
آمده‌ام زی تو ره آوردی\*\*\*جز گنه نیست در کف بنده  
بر گنه کار می‌سزد بخشش\*\*\*من گنه کارم و تو بخشنده

۱۸۲ - ... (۲۵) آرامگاه ابدی بانو زینب ملک لقای حسابی همسر مرحوم حاج یمن الملک حسابی که در سال یکهزار و دویست و چهل و یک شمسی بدار فانی پا نهاده و در صبح جمعه پانزدهم اسفند ماه یکهزار و سیصد و بیست امر حق را لبیک گفته  
..... کند هوس\*\*\* آن نوع زی که چون قفست بشکند اجل  
تا روضه جنان نکنی روی باز پس\*\*\* آراسته . . . . .  
و حمل الزاد اقبیح کل شیء\*\*\* اذا کان الوفود علی الکریم  
۴۱۴ - « هو الحی الذی لا یموت »

ایکه رفتی ز جهان سوی جنان با دل پاک\*\*\* یاورت هست حسین گوهر یکنات چه پاک دست بردامن او زن که جهان خرم از او است\*\*\* دل هر مرده ولی زنده چه شد، گفته او است تو برای همه اوقات مدد جو ز شهنشاه\*\*\* که بود یار و بدرگاه خدا محترم است نام تو هست حسین پاک مدار از ملکین\*\*\* چونکه هم اسم تو باشد چه شه بدر و حنین در تاریخ شنبه هفتم ذیقعده هزار و سیصد و هفتاد مطابق با ۷ مرداد ۱۳۳۰ برحمت ایزدی پیوست.  
۴۱۳ - « هو الحی الذی لا یموت » ولایت علی بن ابی طالب حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی - آرامگاه شادروان فردوس آشیان آقای حاج رحیم آقا قزوینی خلف مرحوم مغفور جنت مکان آقای حاج فتحعلی آقا قزوینی که در تاریخ شانزدهم اردیبهشت سال ۱۳۱۶ خورشیدی برحمت ایزدی پیوست.

( حاشیه از چپ به راست )

یا رب، بنسل طاهر اولاد فاطمه\*\*\* یا رب، بخون پاک شهیدان کربلا  
یا رب، خلاف امر تو بسیار کرده ایم\*\*\* امید هست از کرمت عفو ما مضمی چشم گناه کار بود بر خطای خویش\*\*\* ما را ز غایت کرمت چشم بر عطا  
۴۹۲ - هو الباقی - مرحوم شادروان دکتر حاج سید یحیی غفوری ارمکی فرزند مرحوم سید علی تقی که در تاریخ ۱۳۶۴/۸/۲۲ بدرود حیات گفت.

در هجر تو یا علی ز بس غم خوردم\*\*\* افرختم و سوختم و افسردم  
افسوس که دور از نجف اشرف تو\*\*\* با یاد حریم تو بحسرت مردم  
خفتم به جوار دخترت معصومه\*\*\* عطر تو ازین مزار با خود بردم  
۸۵ - [ هو الحی الذی لا یموت ] (۲۶) آرامگاه ابدی حاج محمد فریور فرزند مرحوم حاج علی اکبر خان مازندرانی که در شصتین سال زندگی در فروردین ماه ۱۳۱۸ خورشیدی این دار فانی را بدرود گفت.

باز جهان تیز پر و خلق شکار است\*\*\* باز جهان را خبر از شکار چکار است  
قافله هرگز نخورد و راه نزد باز\*\*\* باز جهان رهن است و خلق شکار است  
صحبت دنیا بسوی عاقل هوشیار\*\*\* صحبت دیوار پر ز نقش و نگار است

کار جهان همچو کار بیهش مستان\*\*\*یکسره ناخوب و پر ز عیب و عوار است  
لاجرم از خلق جز که مست و خسانرا\*\*\*بر در این مست بر نه جاه و نه بار است  
۱۵۹ - «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه مرحوم مغفور جوان ناکام آقای سید حسین طباطبائی  
همدانی که در اول اسفند هزار و سیصد و بیست و دو برحمت ایزدی پیوست.  
در این دنیای محنت زای فانی\*\*\*نشاید کرد آنی زندگانی  
جهانرا عادت دیرنیه اینست\*\*\*که غم آرد بجای شادمانی  
از این بیدادگر خونخواره دون\*\*\*نیاید داشت چشم مهربانی  
بدنیای شما یک‌روز من هم\*\*\*گلی بودم به باغ کامرانی  
بسال بیست و دو در برج اسفند\*\*\*به روز اول آن ناگهانی  
جهان چون تنگ شد بر مرغ جانم\*\*\*رها کردم قفس را در جوانی  
اگر چه بسته ام چشم آشکارا\*\*\*ولی دارم بتو چشم نهانی  
بالحمدی روانم شاد گردان\*\*\*الا ای آنکه بر خاکم روانی

#### ماده تاریخها

براین سنگ جز این اشعار و تاریخ وفات (به صورت ماده تاریخ) چیز دیگری حک نشده است:

۱۹ - این کاخ کهن که آمدش نام جهان\*\*\*داری است کز او دلی نگرده شادان  
باغی است هر آن گل که درو باز شکفت\*\*\*بزمرده شد آخر آن گل از باد خزان  
هر کو که نهاد پا در این کهنه رباط\*\*\*شوید ناچار بایده دست ز جان  
بینی که چسان نو گل باغ شاهی\*\*\*خاور سلطان دخت شهنشاه زمان  
(حاشیه سمت چپ):  
از دار فنا رخت به فردوس کشید\*\*\*گردید خرامان سوی گلزار جنان  
از دل چو محب آن پیغمبر بود\*\*\*در باغ جنان گشت جلیس حوران  
(حاشیه سمت راست):

از صافی دلخسته همچو خرد است\*\*\*تاریخ وفات را به چشم گریان  
زین غم جان سر بسوخت کلکم گفتا\*\*\*طوبی بادا سرای جاوید سلطان  
۱۲۶۰

۴۸ - «هو الحی الذی لا یموت» .

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\*من الحسنات و القلب السلیم  
و حمل الزاد اقیح کل شیء\*\*\*اذا کان الوفود علی الکریم  
سر حاجیان میر فرخ سرشت\*\*\*حسن خان که رحمت کنادی خدش



...؟ در گوش جاننش سرود\*\*سرود\*\* سروشی مر این نکته نغز فاش  
...؟ قدرت ایزدی\*\*بکش رخت ازین کاخ آمال و کاش؟  
ترا منصب خازن لشکری\*\*نه زیباست خازن بفردوس باش  
ترا امر گشته باغ بهشت\*\*ازین خاکدان بایدت ... ش  
بشاخی ترا آشیان کرده اند\*\*ز حوری و غلمان تر خواهه تاش  
صبوری بتاریخ تو کس نگفت\*\*همین نکته خازن بفردوس باش

۱۳۱۳

۵۷ و ۵۸ - « هو الحی الذی لا یموت »

فغان که از روش آسمان کجرفتار\*\*بچشم اهل زمن شد زمانه چون شب تار  
ز صرصر اجل از پا در اوفتاد گلی\*\*که روزگاران شاخی چنو نیارد بار  
جهان مجد اسد الله خان پاک سرشت\*\*سیهر فضل و هنر کان حلم و کوه و قار  
امین خسرو جم‌جاه ناظم الدوله\*\*سلیل ختم رسل پور حیدر کرار  
یمین دولت و دین کهف آسمان و زمین\*\*که بود درگه او ملجا صغار و کبار  
بزرگ فرزین کافرشت بیدق اسلام\*\*بروم و رُوس که بشکست رونق کفار  
اگر چه دامن دولت گرفت مستحکم\*\*گسست گیتی از آن رشته بود را از تار  
بخاک تیره فرو بردش از سریر جلال\*\*لذاک فاعتبروا منه یا اولی الابصار  
بلی خدای جهان آنچه می کند نیکواست\*\*ز قول چون و چرا کرد باید استغفار  
خدای در دو جهانش جزای خیر دهاد\*\*که راد مردی خوشخوی بود مردم دار  
ز سال فوتش گویا شدند خرد<sup>۲۷</sup> و بزرگ\*\*که ای دبیر چه داری هنر بیا و بیار  
زچار عنصر چون شد تهی ملک چهار\*\*ز جا برونشده گفتند شان هو الغفار  
( حاشیه از پایین سمت راست شروع شده و به قسمت پایین سمت چپ ختم شده است )

الهی، نبی عربی و رسول مدنی\*\*و اخیه اسد الله مسمی بعلی

و بزهرآء بتول و بام و لدتها\*\*و بسبطیه و شیلیه هما نجل زکی

و بسجاد و بالباقر و الصادق حقا\*\*و بموسی و علی و تقی و تقی

و بذالعیسکر و الحجة القائم بالحق\*\*الذی یضرب بالسیف بحکم ازلی

و علیهم صلواتی و سلامی مائة الف\*\*بنهار و غدوة و لیال و عشی

۶۳ و ۶۴ - ( هو الحی الذی لا یموت )

دل را دگر فلک ز تطاول دو نیم کرد\*\*طرح غم و مصیبت و رنج عظیم کرد

بودی بنای چرخ ستمکار از قدیم\*\*امروز باد تازه بنای قدیم کرد

دل ریخت در اشک ز چشمم چو دیدچرخ\*\*طفل عزیز فضل و ادب را یتیم کرد

افگند چرخ رایت سیری که از ازل\*\*رأیش اساس دولت و ملت قویم کرد

بی همسری که ما در ایام را فلک\*\*\* در زادن همال و عدیلش عقیم کرد  
میر درستکار که در خط راستی\*\*\* کلکش صراط دولت و دین مستقیم کرد  
عبد الرحیمخان که جهان را به عمر خویش\*\*\* چون نام خویش زنده به خلق کریم کرد  
میر طباطبائی عالی مقام راد\*\*\* کیزد بقرب رحمت خویشش مقیم کرد  
جبریل مرغ روح وی از خاکدان تن\*\*\* همت نمود و رو سوی باغ نعیم کرد  
در دین کردگار زبان و بیان او\*\*\* کاردم مسیح و عصای کلیم کرد  
رضوانی ای فلک بی سال وفات او\*\*\* اندر جهان ز غم دل عالم دو نیم کرد  
بیداد کرد بر سر تاریخ و پس بگفت\*\*\* قائم مقام او سوی رب رحیم کرد  
( حجار احمد میرزا حسن )

۴۱۱ - هو الباقی

یادگار فروغ عظمی شد\*\*\* نصب این سنگ بانی و تعمیر  
جوهر پادشاه مهر و سریر\*\*\* نایب السلطنه امیر کبیر  
آنکه دم زد همی بسرّ و علن\*\*\* از غلامی شاه خیرگیر  
سال هفتاد و یک ز بعد دو بست\*\*\* آن همایون نژاد پاک ضمیر  
روز پنجم ز ماه ذی القعدة\*\*\* شد فروزان چو مه برج منیر  
کامران گشت و کامرانی کرد\*\*\* سالها با نهایت توقیر  
وندیرین روزگار آخر عمر\*\*\* منزوی شد با حسن التندیر  
چند ماهی مریض شد ز قضا\*\*\* گشت تسلیم پنجه تقدیر  
رمضان سال سیصد و چهل و هفت\*\*\* آمد از دور زندگانی سیر  
دوم مه ز روی شوق کشید\*\*\* مرغ روحش بشاخ سدره صفیر  
رحمت حق به روح پاکش باد\*\*\* از خدای کریم حی قدیر  
دوم رمضان ۱۳۴۷

۷۰ - وفات مرحوم . . حاجی میرزا م . ح . . کاشانی خلفمرحمت و غفران مآب جنت مکان آقا  
ع ب دال باقی<sup>(۲۸)</sup> تاجر کاشانی فی بیست و نهم شهر ربیع الثانی سنه ۱۳۱۷ .  
آن مهر بهی سپهر دانش فرهنگ\*\*\* آهنگ جنان کرد چو از خانه محنت  
گفتم که چه شد آن مه و تاریخ چه باشد\*\*\* پاسخ ز دل آمد بخرامیده بجنت  
۱۳۱۷

- ۷۳

از دو محمد به خاک خفت دو زهرا\*\*\* این بقم آسود و بی ثرب و بطحا  
آن به طهارت کجا رضیعه مریم\*\*\* این بخدارت کجا ضحیفه حوا  
این به خطیر احترام دولت ایران\*\*\* آن به شرف اعتصام ملت بیضا

چون ز محرم گذشت هفت سر آمد\*\*\* دخت شهنشاہ را اجل به تقاضا  
گفت که ای دخت شهریار مؤید\*\*\* خیز و بجنت خرام بھر تماشا  
چون بشنید این ندا ز داعی رحمت\*\*\* ساغر مرگش به کام گفت گورا  
حور بهستی ز دام دیو رها شد\*\*\* صحبت غلمان گزید و سایه طوبی  
رفته ز عمرش دو سیزده که بدل ساخت\*\*\* تخته بتخت و کفن به اطلس خارا  
خامه فارس رقم زد از پی تاریخ\*\*\* شد بجنان او قرین به مریم و حورا  
۸۲ - « هو الحی الذی لا یموت »

ازین سرای پر از غم هدایت الله حیف\*\*\* که با هزار تمنا ز دهر فانی رفت  
کسی که بود ز اولاد پاک پیغمبر\*\*\* بشوق خدمت جدش چنانکه دانی رفت  
چو بست رخت تمنا ازین سراچه غم\*\*\* بدل غم آمده و از سینه شادمانی رفت  
چو این حدیقه ناپایدار فانی دید\*\*\* ازان به گلشن فردوس جاودانی رفت  
غم جوانی او کاست جان پیر و جوان\*\*\* که آن جوان ز جهان اول جوانی رفت  
نخورد دانه از خرمن حیات و گذشت\*\*\* نبرد بهره از کشت زندگانی رفت  
سرود طبع خوشم از برای تاریخش\*\*\* سراج السلطان آه از جهان فانی رفت  
۱۳۳۹

( حاشیه بالا و پایین )

ولایة علی ابن ابیطالب حصنی\*\*\* فمن دخل حصنی امن من عذابی  
( حاشیه چپ )

وفدت علی الکریم بغیر زاد\*\*\* من الحسنات و القلب السلیم  
( حاشیه راست )

و حمل الزاد اقبیح کل شیء\*\*\* اذا کان الوفود علی الکریم  
۳۷۸ - تا ۳۸۴

هر که در عالم ایجاد ز آغاز آمد\*\*\* مرغ روحش ز ره شوق به پرواز آمد  
کوس رحلت چه زند قافله سالار اجل\*\*\* ای خوش آن بخت که با زاد ره و ساز آمد  
مادر شاه فلک مرتبه مهد علیا\*\*\* که ز رفعت بسر نه فلکش ناز آمد  
چشمه از دیر فنا زد بسوی دار بقا\*\*\* در بر دخت نبی از همه ممتاز آمد  
خازن خلد چو این مژده رسانید بحور\*\*\* با بشارت به برش همدم و همراز آمد  
شکرها کرد ولیعهد بفر دوس برین\*\*\* که دگر باره مرا مونس و دمساز آمد  
بست چون بار سفر بھر بشارت بسرش\*\*\* حضرت شیر خدا از ره اعجاز آمد  
بود در مسند عزت همه جا در دنیا\*\*\* در بهشت ابدی نیز به اعزاز آمد  
رفت چون سوی جنان از پی تاریخ\*\*\* طوطی طبع زهر سوی به پرواز آمد

هاتفی گفت به تاریخ وفاتش به سرور\*\*\* که بگو مادر خسرو به جنان باز آمد

سنه ۱۲۷۳

۴۱۸- «هو الحی الذی لا یموت» آرامگاه ابدی مرحوم محمد جواد رفعتی خوانساری فرزند مرحوم مغفور محمد علی که در اول آبان ماه سال یکهزار و سیصد و سی و یک در طهران به رحمت ایزدی پیوست.

( حاشیه از چپ به راست )

یا جواد السائلین، شخص جواد رفعتی\*\*\* همچو سائل بر در آل پیمبر آمده  
گشت از خوانسار چون احرام این بیت الشرف\*\*\* نیتش بالاتر از صد حج اکبر آمده  
.... خیل حسین\*\*\* چشم امیدش باو در روز محشر آمده  
سال فوتش افسر خوانساز از دریای طبع\*\*\* یک صدف آورد کان درج دو گوهر آمده  
در هزار و سیصد و هفتاد و دو ماه صفر\*\*\* رفعتی سرمست جام حوض کوثر آمده  
.... آید\*\*\* در پناه دختر موسی ابن جعفر آمده

۳۸۹-

بردی ای آسمان کم فرصت\*\*\* اختری را که بود مه طلعت  
وه چه ماهی ز شرم رخسارش\*\*\* سر فرو برده مهر از خجلت  
آفتاب از سپهر چار ندید\*\*\* سایه اش زانکه با عفت  
نخبه از بنات شاه شهید\*\*\* ناصر الدین شه فلک رفعت  
در حرمانه او نظیر نداشت\*\*\* از حیا و جلالت و عصمت  
افسر الدوله اش لقب فرمود\*\*\* شاه قاضی فرا خور حرمت  
در گذشت از جهان به سال هزار\*\*\* سیصد و نوزده پس از هجرت  
بشد اندر بهشت جاویدان\*\*\* با دلی داغدار و پر حسرت  
رفت در قم جوار معصومه\*\*\* تا شود شافعی مر آن حضرت  
بیقین دان ز حب آل رسول\*\*\* منزل خاص او است در جنت  
بارالها، بساز محشورش\*\*\* تو بمعصومه از ره رحمت  
( عمل عباسقلی ) ۱۳۱۹

۶۱۲- «هو الحی الذی لا یموت» مرقد العالم التقی المغفور له آیت الله السید ابراهیم الخراسانی  
قدس سره امام جماعة صحن الکاظمین (ع) المولود فی درّود شوال سنه ۱۳۴۵ هجری ق و الذی  
وافاه الاجل فی الرابع والعشیرین من ربیع الثانی ۱۴۰۹ هجری ق  
عاش الحیاة مجاوراً لأبی الرضا\*\*\* و ابن الرضا و هدی الاله ندیم  
أرخ : بلی بجوار فاطم مرقد\*\*\* لفقیه اهل العلم ابراهیم

۱۴۰۹

۲۸۴ -

سراسر جهانست با غم قرین\*\*\* به درد و اسف رنج و محنت عجین  
به آزادگانش همه مکر و غدر\*\*\* به فرزانش همه جور و کین  
به جای شکر زهر ریزد بکام\*\*\* به هر سوراخ ماتم اندر کمین  
سمی محمد شه انس و جان\*\*\* روانش روان شد بخلد برین  
عفاری نسب میر عالی حسب\*\*\* بعقل و ادب سرو راستین  
رئیس اکابر بزرگ رجال\*\*\* ز پاکان و خاصان اهل یقین  
بعلم و عمل فضل و مجد و شرف\*\*\* عقیم است دهر از نظیر چنین  
پس سال تاریخ فوتش کنون\*\*\* رقم کرد نیک اختر دل غمین  
ربیع نخست از جهان شد نهان\*\*\* جهانی ز حسرت شد اندوه‌گین  
تو عالی نیفکن ز تاریخ او\*\*\* شد اقبال دولت بجنّت مکین  
وفات یافت مرحوم جنت مکان میرزا محمد خان اقبال الدوله خلفرحمت و غفرانمآب میرزا  
هاشم خان امین الدوله غفاری کاشانی، طاب ثراهما، هفدهم شهر ربیع الاول ۱۳۴۲ مطابق تنکوزئیل  
۱۳۰۲.

( حاشیه از چپ به راست: وفدت... )

۱۷۸ - هو الغفور

در ایام خاقان خم بارگاه\*\*\* خدیو جهان گیر عباس شاه  
سلیمان غلامی رحیل درش\*\*\* باقبال سمساحت ابن طوف گاه  
همین بس بود بهر اوصاف او\*\*\* که شد سایبان سر قبر شاه  
شهی کو به عصمت نظیرش نبود\*\*\* از ان گشت معصومه اش جایگاه  
بهشت برین بوده مأوای او\*\*\* همین گشت تاریخ آن قبله گاه  
چو این جنت آباد اتمام یافت\*\*\* بسعی سلیمان و اقبال شاه  
عقایا بی ؟ سال تاریخ گفت\*\*\* سلیمان ثانی در آن ؟ بارگاه  
۱۱۸ - ( در شماره ۱۴۷ تکرار شده است ) « هو الحی الذی لا یموت »

در این سرای سپنجی که نام اوست جهان\*\*\* کسی ندیده جز آسیب و محنت و حرمان  
نشاط او همه رنجست و شهد او همه زهر\*\*\* نهاده بر سر هر سود او هزار زیان  
حکیم گفت: ز کار زمانه عبرت گیر\*\*\* که هر چه یافت کمال از پیش بود نقصان  
کمان مگیر بماندن یقین برفتن دار\*\*\* یقین چو آمد کس تکیه کی کند بگمان  
به پیش تیر اجل نرم تر بود ز حریر\*\*\* کسی از آهن برتن کند خفتان  
از آن ستوده بزرگان که محتشم بودند\*\*\* کنون کسی مبرد نام و نیست هیچ نشان  
یکی از آنها کافی امین دولت بود\*\*\* که رفت و کرد ز ما روی خوب خویش نهان

فرشته خوی و ملک طینت و فلک همت\*\*\*خدایکان غفاری نژاد هاشم‌خان  
چو روح پاکش تترا بسان زندان دید\*\*\*برفت و تا به ابد وارheid از آن زندان  
به سال رحلت آن خواجه مشتری بسروود\*\*\*قرین رحمت حق باد جاودان به جنان  
سنه ۱۲۹۲

۱۳۷- [هو الحی الذی لا یموت] ۴۹

زین دامگه که عارف و عامی گریختند\*\*\*این یک باختریار دیگر یک باضطرار  
بربست رخت نایب الصدري که صدر دهر\*\*\*ناورده همچو او گهري هيچ در کنار  
آل نبی سمی علی سید جلیل . . . ۴۰ .  
( حاشیه از چپ به راست )  
اندر هزار و سیصد و سی و یک آن جناب\*\*\*بیچاره وار کرده در او مسکن و قرار

### واپسین سخن

آنچه در این مقال نوشتیم، نکات و گوشه‌هایی است از گوهرهای قابل استفاده از این سنگهای خاموش که با سکوت خود حرفها می زنند.  
بی شک، اگر دامنه بحث از سنگهای کارگاه هنری آستانه حضرت معصومه، سلام الله علیها، فراتر رفته و سایر مزارات و قبرستانهای شهر قم را هم شامل شود نتایج حاصله شفاف تر، دقیقتر و جامعتر خواهد بود.

امید که این مقال فتح بابی باشد برای دوستداران تاریخ قم و فرهنگ شیعه، و فراخوانی باشد برای علاقه‌مندان به مطالعات مزارات و قبور تا در اقدامی فراگیر به شناسایی تمامی سنگ نوشته‌ها و کتیبه‌های اسلامی در سرزمینهای مختلف اقدام کرده و خدمتی بزرگ به جامعه علمی کنند، انشاء الله.

### تقدیر و تشکر

عرض سپاس دارم اولاً از تولیت محترم آستانه حضرت معصومه، سلام الله علیها، حضرت آیت الله مسعودی که اجازه عکسبرداری از سنگ نوشته‌ها را عطا کردند و سپس مخدوم و استاد گرامی حضرت حجة الاسلام والمسلمین سید جعفر حجت کشفی که مشوق نگارش مقاله حاضر بودند؛ استاد هنرمند جناب آقای ابراهیم سلیمانی که با دقت و حوصله فراوان این نقوش را ثبت کردند؛ دوست گرامی جناب آقای سید محمد موسوی نژاد و سید محمود نریمانی که زحمت نمونه خوانی سنگ نوشته‌ها را بعهده گرفتند و نیز کلیه دوستانی که در نتیجه‌بخشی این مقال سهیم بودند. دست اندرکاران پیام بهارستان نیز که انتشار این مقاله را به عهده گرفتند صدیق دانشمند حضرت حجة الاسلام والمسلمین جعفریان ریاست محترم کتابخانه مجلس شورای اسلامی، جناب آقای مرادی و سایر دوستان صمیمانه سپاسگزارم.